

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

SPECIFICKÁ MLUVA V OBCI ZLIV VE TŘECH GENERACÍCH

Vedoucí práce: PhDr. Štěpán Balík, Ph.D.

Autorka práce: Lucie Kodlová

Studijní obor: Bohemistika

2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Ve Zlivi, 8. května 2021

.....

Lucie Kodlová

Poděkování

Na prvním místě bych chtěla velice poděkovat vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Štěpánu Balíkovi, Ph.D., za jeho pomoc, vstřícnost, trpělivost a cenné rady, které mi poskytl. Velké díky patří také všem respondentům, kteří byli ochotni se mnou vyplnit dialektický dotazník, jež jsem využila ve svém zkoumání. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině, za podporu během celého studia.

Anotace

Cílem této dialektologické bakalářské práce bylo zachytit specifickou nářeční mluvu obyvatel Zlivu. Součástí práce je stručný popis obce, její historie, památek a významných osobností. V teoretické části se autorka věnuje obecnému popisu národního jazyka a lingvistických disciplín jako jsou dialektologie, včetně rozdělení nářečních skupin, lexikologie a lexikografie. V praktické části je popsána metodika výzkumu, rozbor zkoumaných generací (nejstarší, střední a nejmladší) a je zde také nářeční slovníček utvořený na základě nasbíraného materiálu z dialektologického dotazníku. Hesla v nářečním slovníčku jsou vystavěna pomocí kodifikovaných příruček, zejména pomocí *Českého jazykového atlasu* a kvalifikačních prací, které se věnují téže nářeční oblasti.

Anotation

The aim of this dialectical bachelor thesis was to explore the specific dialects of the population in Zliv. This thesis includes a brief description of the town, its history, monuments and significant people. To gain a comprehensive understanding, the author's theoretical part intends to determine the national language and linguistical disciplines such as dialectology, including the dialectical groups – lexikology and lexicography. The practical part demonstrates the methodology of research and the analysis of examined generations (the oldest, the middle, the youngest). Additionally, it introduces the dialectical glossary that was compiled in accordance with the collected material from the dialectical questionnaire. The words in the dialectical glossary are created by means of codified manuals, especially with the use of Czech language atlas (*Českého jazykového atlasu*) and bachelor thesis that are focused on the same dialect area.

Obsah

Seznam použitých zkratek.....	7
Úvod.....	8
1. Město Zlív.....	10
1.1. Obecné informace.....	10
1.2. Historie města.....	10
1.3. Název.....	12
1.4. Znak.....	12
1.5. Pověst o Mrkvanovu.....	13
1.6. Osobnosti spjaté se Zliví.....	13
1.7. Pamětihodnosti.....	14
2. Teoretická část.....	16
2.1. Národní jazyk.....	16
2.2. Dialektologie.....	18
2.2.1. Vývoj dialektologie.....	18
2.3. Nářeční skupiny.....	21
2.3.1. Česká nářečí v užším smyslu.....	21
2.3.2. Jihozápadočeská podskupina.....	23
2.3.3. Mluva na Českobudějovicku.....	24
2.4. Lexikologie.....	26
2.5. Lexikografie.....	28
2.5.1. Lexikon.....	28
2.6. Metodologie.....	29
2.6.1. Přípravná fáze.....	29
2.6.2. Poznávací fáze.....	30
2.6.3. Analytická fáze.....	31
3. Praktická část.....	32
3.1. Metodika.....	32
3.1.1. Přípravná fáze.....	32
3.1.2. Poznávací fáze.....	32
3.1.3. Analytická fáze.....	33
3.2. Rozbor generací.....	35
3.2.1. Nejmladší generace.....	35
3.2.2. Střední generace.....	35

3.2.3. Nejstarší generace	36
3.3. Nářeční slovníček	37
Závěr.....	51
Seznam zdrojů	55
Monografie	55
Online slovníky a jazykové atlasy	56
Elektronické zdroje.....	57
Bakalářské, diplomové a disertační práce	57
Přílohy	58

Seznam použitých zkratek

↑ – viz výše

↓ – viz níže

aj. – a jiné

apod. – a podobně

ČJA – *Český jazykový atlas*

f. – femininum

m. – maskulinum

ml. – mladší

n. - neutrum

např. – například

NESČ – *Nový encyklopedický slovník češtiny*

NJMG – nejmladší generace

NJSG – nejstarší generace

popř. – popřípadě

PSJČ – *Průruční slovník jazyka českého*

resp. – respektive

SNČ – *Slovník nespisovné češtiny*

SNČJ – *Slovník nářečí českého jazyka*

SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého*

st. – starší

STŘG – střední generace

tj. – to je

tzn. – to znamená

tzv. – takzvaně

vč. – včetně

Úvod

Cílem bakalářské práce byla lexikologická analýza běžné mluvy obyvatel města Zlivi. Toto téma jsem si zvolila z osobních důvodů, protože zde žiji od narození a při běžném hovoru také používám místní nářečí. Pro dialektologickou práci jsem se rozhodla, protože jsem si všimla zajímavých jazykových rozdílů i mezi mluvou ve Zlivi a v nedalekých Českých Budějovicích. Když jsem hovořila s kamarádkou právě z Budějovic, musela jsem vysvětlovat, co znamená např. výraz *povjášet*. I v rodině máme občas neshody o tom, pro jaký pokrm se používá výraz *bramborák* nebo *cmunda*.

Snažila jsem se zmapovat především aktivní nářeční slovní zásobu místních obyvatel a pokusila jsem se zachytit i rozdíly v lexiku mezi jednotlivými věkovými kategoriemi. Genderově téměř vyvážený reprezentativní vzorek proto tvořilo jedenáct respondentů, tedy tři z nejstarší generace (dvě ženy a jeden muž), čtyři ze střední a čtyři z generace nejmladší (u obou generací dvě ženy a dva muži). Materiál ke zpracování jsem sbírala metodou přímého dotazování pomocí dialektologického dotazníku.

V práci je na začátku přiložen seznam zkratk, které jsem použila během psaní, dále se věnuji samotnému městu, popsala jsem, kde se Zliv nachází, ve stručnosti jsem zmínila i její historii, známé osobnosti, které jsou nějakým způsobem spjaté se Zliví, a také proč se Zlivi říká *Mrkvanov* a jaké památky se v tomto městě nacházejí.

Teoretická část práce je tvořena nejprve obecnějším popisem národního jazyka. Jsou zde kapitoly věnující se lingvistickým disciplínám, jako je dialektologie a její vývoj, lexikologie a lexikografie. Vzhledem k tomu, že Zliv náleží do jihozápadočeské nářeční podskupiny, věnovala jsem pozornost i popisu jejich specifických rysů. V posledním oddílu teoretické části jsem se zabývala metodologií dialektologického výzkumu, popsala jsem tři fáze – přípravnou, poznávací a analytickou fázi. V této kapitole jsem čerpala především z monografie Ireny Bogoczové *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie* (Bogoczová, 2012).

V praktické části jsem věnovala pozornost metodice, tedy mému postupu zkoumání, při kterém jsem aplikovala výše zmíněné fáze výzkumu. Následuje kapitola zabývající se rozborem jednotlivých generací a informacemi o respondentech. Praktickou část uzavírá slovníček nářečních pojmů, ve kterém je vždy uvedeno heslo, jenž je pro danou oblast příznakové. Je zde zmíněna definice slova, popř. stručná etymologie a informace o tom, do jaké míry jej dané

generace používají. Své výsledky jsem pak porovnávala s jazykovědnými příručkami, nejčastěji ovšem s *Českým jazykovým atlasem* (Balhar, 2012–2016) a s již zpracovanými kvalifikačními pracemi (viz s. 33).

V závěru se věnuji shrnutí výsledků nářeční sondy. Počáteční hypotézou bylo, že některé nářeční výrazy budou již setřeny nebo nahrazeny lexikem obecné češtiny či spisovným jazykem. Předpokládala jsem, že tento problém se bude týkat zejména nejmladší věkové kategorie.

Za seznamem literatury následuje přiložený výřez z použitého dialektologického dotazníku, který jsem zpracovala na základě dotazníku vedoucího práce Štěpána Balíka. Na konci bakalářské práce je v přílohách celé znění *Pověsti o Mrkvanovu* a fotografie památek Zlivi a přilehlého okolí, které jsem pořídila za účelem práce.

1. Město Zliv

1.1. Obecné informace

Dialektologický výzkum jsem prováděla ve svém rodném městě Zliv, jež se nachází v Jihočeském kraji přibližně patnáct kilometrů severozápadně od Českých Budějovic. (Vondra, 1985, s. 10) Nedaleko Zlivi leží Hluboká nad Vltavou, pod kterou obec v minulosti patřila. Zliv se také objevila v umělecké literatuře, což ve své bakalářské práci zmiňuje i Mayer (2017, s. 9). Zmínka o Zlivi je rovněž v Haškově románu *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* a v prózách Karla Klostermanna. V jeho románu *Vypovězen* se Zliv stala dokonce hlavním dějištěm příběhu. (Kovář, 2008, s. 214)

Zliv a její širší okolí se nachází v Českobudějovické pánvi, a to konkrétně v jihovýchodním podcelku nazývajícím se Blatská pánev. Ta se následně rozděluje na tři mikroregiony, přičemž Zliv náleží do tzv. Zlivské pánve. (Caletka, 2010, s. 5) Město sousedí na východě s Municemi, na severu s vesnicemi Mydlovary a Zahájí, na západě se Zbudovem a Plástovicemi, jihozápadně s Pašicemi a na jihu se rozprostírají obce Pištín, Česnovice a Zálužice. (Vondra, 1985, s. 12)

Vzhledem k rybníkářské tradici v jižních Čechách se i v okolí Zlivi nachází řada rybníků. Jmenovitě to jsou Mydlovarský rybník, kterému místní přezdívají „Mydlák“, Dolní a Horní Topol, kterým se dohromady přezdívá „Šušňarka“. (Vondra, 1985, s. 10) Na západní straně města se nachází Zlivský rybník, jinak také „Horný“. Údajně byl založen v druhé polovině 15. století. Posledním rybníkem, který náleží ke katastru obce, je Bezdrev. Druhý největší rybník v České republice byl vytvořen nejspíše v průběhu 15. století. V 19. století během výstavby plzeňské trati vznikl samostatný rybník Bezdrývka tím, že byl odříznut severní výběžek náspem. (Kovář, 2008, s. 217)

1.2. Historie města

V Pamětní knize obce Zliv je uvedeno, že není známo, kdy byla obec založena. Existenci osady, která se zde nacházela již v pravěkých dobách, dokazují nálezy keramických střepů. První písemnou zmínku o vesnici datuje Antonín Vitha (kronikář a učitel na Zlivské škole) do roku 1492. Až do první poloviny 19. století jsou dějiny obce (stejně jako dějiny okolních vsí) spjaty s robotou pro hlubocké pány. (Pamětní kniha obce Zliv, 1922, s. 8, [cit. 24. 4. 2021])

Oblast dnešní Zlivi byla obydlená již od pravěku. Dokazují to archeologické nálezy, které pocházejí z mladší doby bronzové, doby halštatské a doby laténské. V 80. letech 20. století byly

provedeny archeologické práce na vrchu Varta, aby zde mohly být vystavěny nové rodinné domy. Zde se našly pozůstatky pravěkého sídliště, jež je datováno do pozdní doby laténské a starší doby římské. Ve Zlivi byla nalezena i keramika pocházející z 10. až 12. století, která dokazuje, že místo bylo obydleno slovanským obyvatelstvem. (Kovář, 2008, s. 212, 213) Lidé zde byli převážně zemědělci a řemeslníci. (Vondra, 1985, s. 12)

V roce 1974 byl na území Zlivi, zhruba 150 metrů severozápadně od kostela, učiněn mimořádný nález mincovního depotu z počátku 11. století. Jednalo se o 200 až 300 kusů stříbrných denárů knížete Oldřicha. Bohužel se podařilo zachránit pouze 129 kusů, zbytek byl rozchvácen. Nyní je poklad uložen v numismatické sbírce Jihočeského muzea. Na základě tohoto nálezu historikové usuzují, že tudy mohla vést stezka mezi Netolickem a hlavní dálkovou cestou regionu, která procházela podél Vltavy. (Caletka, 2010, s. 24)

První písemná zmínka o Zlivi je datována až do roku 1380. (Kovář, 2008, s. 213) Mladším písemným pramenem by mohl být latinský název Slyuen (možná latinská podoba názvu Zliv) v inkvizičních protokolech z roku 1338, které vznikly při výsleších v klášteře v Českých Budějovicích. (Vondra, 1985, s. 13)

Osada, jež se původně sestávala z šestnácti statků, patřila pod hlubocké panství. Poté Zliv náležela pod purkareckou rychtu a v 16. století pod rychtu olešnickou. Ve Zlivi byla zřízena rychta až roku 1814 a rychtářem se stal Bartoloměj Beneš ze statku č. 6. V druhé polovině 19. století byla na území zlivského katastru zahájena těžba železné rudy. V roce 1868 vznikla železniční trať a o patnáct let později zde byla otevřena i železniční stanice. Ke konci 19. století byla objevena ložiska kvalitního jílu a byla založena schwarzenberská továrna na šamotové zboží, jež funguje dodnes. Na začátku 20. století továrnu převzala akciová společnost Západočeské kaolínové a šamotové závody sídlící v Horní Bříze. (Kovář, 2008, s. 213; Vondra, 1985, s. 16) První světová válka zapříčinila zvýšení výroby v továrně, protože zbrojní průmysl vyžadoval šamot. Docházelo tak k navyšování pracovních hodin a v roce 1917 v továrně propuká první dělnická stávká. (Vondra, 1985, s. 56)

Ve 20. letech 20. století se ve Zlivi zavedla pošta a telegraf. (Kovář, 2008, s. 214) 1. listopadu roku 1922 zde byla zprovozněna četnická stanice. Ve stejném roce obecní zastupitelstvo rozhodlo o založení místního hřbitova, který byl o dva roky později postaven. (Caletka, 2010, s. 65, 66) 30. léta se ve Zlivi nesla ve znamení nezaměstnanosti. Ta se začala stupňovat hned v roce 1931, kdy byli ze šamotky propouštěni svobodní dělníci a ženy dělníků. (Caletka, 2010, s. 68)

Po záříjových událostech 1938 ve Zlivi došlo ke shromáždění více než stovky mužů, kteří požadovali odstoupení Hodžovy vlády. Vzniklo zde družstvo Stráže obrany státu. 24. září odjeli záložníci na vojnu. (Vondra, 1985, s. 87) 1. prosince 1938 se zahájilo vyučování na nové zlivské měšťanské škole. Bohužel během druhé světové války nebyly vedeny žádné zápisy do kroniky. Do koncentračních táborů byli odvedeni i někteří zlivští občané a v roce 1942 byly provedeny sabotážní akce na vlakovém nádraží. Poslední německý voják opustil Zliv 6. května 1945 a 11. května se zde objevily jednotky Rudé armády. (Caletka, 2010, s. 68–70)

Rok po skončení druhé světové války došlo ke znárodnění šamotky. Po únorovém převratu zde vznikla jednotka Lidových milic čítající 47 členů. Roku 1950 vznikl z továrny samostatný podnik Zlivská šamotárna. V 50. letech minulého století proběhla v rámci „Akce Z“ přestavba stadionu. V roce 1967 byla zřízena nedaleko obce chemická úpravná Mape. O rok později ztratila náves svůj původní ráz a došlo k přestavbě Dolního náměstí. V první polovině 80. let byla dostavěna administrativní budova městského národního výboru. V listopadu 1989 ve Zlivi vzniklo Občanské fórum. Město se také připojilo ke dvouhodinové stávce a došlo ke zrušení Lidových milic. (Caletka, 2010, s. 71–78)

1.3. Název

Název Zliv vznikl z přivlastňovacího adjektiva Zlivovo, jak ve své diplomové práci zmiňuje Hladová. To je odvozeno z verba „zlíti se“ ve významu „hněvat se“. Archivář František Teplý se domnívá, že označení vychází z činnosti obyvatel této krajiny, kteří zde vybuodovali umělý potok, jenž slil vodu z močálu. (Hladová, 2016, s. 24) Kronikář Vitha uvádí vznik jména ze slova „sliv“ (vody). (Pamětní kniha, 1922, s. 8, [cit. 24. 4. 2021]) Název měl v průběhu dějin několik tvarů, které se dochovaly v písemných pramenech: v roce 1409 byl použit tvar „z Zlivě“, 1471 „ves Zlivi“, 1515 „ze Zlivě“, 1562 „Zlyw“, 1601 a 1628 „Zliw“, 1654 „Zlivě“, 1720 „Sliby“, 1789 „Zliw, Zliwie“, 1841 „Zliw“ a od roku 1848 je ustálená podoba „Zliv“. (Profous, 1957, s. 782)

1.4. Znak

Znak Zlivi je rozdělen pokosem na dvě části. Pravé pole je červené, v němž je černě znázorněna továrna se dvěma komíny, a levé pole je modré s vyobrazením vln a letícím rackem. (Kovář, 2008, s. 215) Znak, navržen učitelkou Miladou Kříhovou, byl schválen 22. dubna 1974. (Caletka, 2010, s. 75)

1.5. Pověst o Mrkvanovu

V okolních obcích se poměrně často stává, že místní označují Zliv „*Mrkvanovem*“ a její obyvatele pak „*Mrkvanda*“ či „*Mrkvan*“. Traduje se mnoho pověstí a historek o vzniku tohoto označení. Existuje vysvětlení, že místní farář namísto květin zasadil kolem kostela mrkev. Další verze uvádí, že záhony nacházející se na návsi dostali nejchudší občané a ti zde pěstovali již zmiňovanou mrkev. Další historka uvádí, že bylo třeba okolo kostela zasít trávu, a tak byl poslán vozka na trh do Českých Budějovic, kde mu místo semen trávy prodali semínka mrkve. (Mayer, 2017, s. 12, 13)

Nejznámější pověstí o vzniku přezdívky je verze, podle níž se Zlivští rozhodli, že si chtějí vyzdobit náves okrasnými květinami. Na trhu jim však škodolibý hlubocký zahradník prodal místo semínek květin semínka mrkvová. Zlivští ho další rok na trhu nemile překvapili, protože zde prodali velké množství vypěstované mrkve (celé znění pověsti viz Příloha č. 2). (Stluková, 2008, s. 25, 26)

Vondra uvádí, že se na návsi, která byla lemována selskými dvorci, nacházely dva rybníčky. Zbytek prostoru vyplňovala zřejmě úrodná půda, a proto sloužila k praktickému využití, a to k pěstování zeleniny (mimo jiné i mrkve). Později byly rybníčky zrušeny a místo nich byla postavena kaplička, k níž byl posléze přistavěn kostel. (Vondra, 1985, s. 16, 17)

1.6. Osobnosti spjaté se Zliví

Se Zliví jsou úzce spojena jména dvou spisovatelů. Prvním je Bohumil Bárta, narozen 12. února 1889, jenž zveřejňoval své básně v *Časopise českého studentstva* pod pseudonymem A. T. Ráb (Bárta pozpátku). Svou sbírku *Slavnosti rozkoše a utrpení smutku* již vydat nestihl, protože v roce 1912 zemřel na tuberkulózu. (Vondra, 1985, s. 170) Další zlivský spisovatel je Miroslav Hule. Narodil se roku 1946 a jeho poezie vycházela v almanaších *Pozvání do krajiny* a *Rosný bod*. (Vondra, 1985, s. 172) Huleho poezie i povídky vycházely i v knižní podobě, např. sbírka *Libaný mariáš* či povídková kniha *O štěstí rybářském*. (Caletka, 2010, s. 165)

Na zlivské škole působil jako učitel František Václav Bouchal (1871–1957), který byl rovněž regionálním historikem. Zapisoval si příběhy lidí, zdejší pověsti a tradice. Své poznatky pak publikoval v odborných časopisech jako např. *Český lid*, *Čas* apod. Z Bouchalových zápisků čerpal Klostermann informace do svých děl. (Caletka, 2010, s. 165)

Své kořeny zde měl i známý spisovatel Jaroslav Hašek. Haškův otec pocházel z Mydlovar, obce nacházející se nedaleko Zliví, odkud pocházeli jeho předkové. (Vondra, 1985, s. 171)

Karel Klostermann, pro kterého se Zliv stala oblíbeným místem, ji poprvé navštívil s básníkem Adolfem Heydukem a historikem Františkem Miroslavem Čapkem 21. srpna 1904. Zúčastnili se slavnostního odhalení pomníku Jakuba Kubaty (viz níže Kubatův pomník). Klostermann od té doby navštívil Zliv ještě několikrát. Jak již bylo řečeno, Zliv se stala dějištěm několika autorových děl. Román *Mlha na Blatech* se dočkala v roce 1941 filmového zpracování a režisér František Čáp se rozhodl část filmu natáčet právě ve Zlivi. (Vondra, 1985, s. 175, 176)

Z výtvarníků, které okouzila krajina kolem Zlivi můžeme jmenovat Aloise Moravce, který ve Zlivi žil. Namaloval zde řadu obrazů na začátku čtyřicátých let. Inspirován zdejší přírodou byl i národní umělec a představitel československého realismu Karel Štěch. Během druhé světové války na zdejší škole působil malíř a učitel Alois Terš. (Vondra, 1985, s. 172, 173) V roce 1980 se konala výstava Teršových obrazů, jež nesla název „*Zbudovská Blata*“. (Caletka, 2010, s. 76) Ve Zlivi žije malíř Pavel Vacek, který se narodil na konci druhé světové války. Pro svou tvorbu se inspiruje jihočeskou přírodou, rybníky a venkovskými statky. (Caletka, 2010, s. 171)

Dalším spisovatelem pocházejícím ze zkoumané obce je Lukáš Csicsely, jenž v současnosti vyučuje na střední škole v Praze, kde dříve i studoval. Věnuje se jak literatuře pro děti, tak i literatuře pro dospělé. V rozhovoru, který vyšel v časopise *MILK & HONEY*, se zmiňuje mimo jiné i o mostku Jana Nepomuckého, o kterém píše níže, jako o „největší zlivské památce, která vede do křoví“. (Brdek, 2021, [cit. 24. 4. 2021])

1.7. Pamětihodnosti

Dominantou Dolního náměstí je novogotický kostel (viz Příloha č. 3), postavený na začátku 20. století a zasvěcený svatému Václavu. (Caletka, 2010, s. 90) Původně na zlivské návsi stávala kaplička, která byla vystavěna roku 1865. Ta po objevu kvalitní hlíny a založení šamotové továrny nestačila potřebám nově přistěhovaných věřících dělníků, a tak se začalo uvažovat o stavbě kostela. (Caletka, 2010, s. 88)

Pomník Dělníka (viz Příloha č. 4), jenž je umístěn na Náměstí Míru, vytvořil zasloužilý umělec František Mrázek. Socha byla odhalena roku 1979 a má představovat pracovníka šamotky při práci. (Vondra, 1985, s. 174)

Jednou z nejdůležitějších zlivských památek je kamenný mostek přes Soudný (Bezdrovský) potok (viz Příloha č. 5). Na něm se nachází socha svatého Jana Nepomuckého, která má na podstavci umístěný nápis „*ODE WSSEHO KRVPOBITÍ CHRAŇ NÁS JENE NEPOMUCKÝ 1597*“ (Kovář, 2008, s. 216)

Nedaleko Zlivi se nachází Kubatův pomník (viz Příloha č. 6), který připomíná památku zbudovského rychtáře Jakuba Kubaty. Historikové se dodnes přou o pravdivém základu pověstí, které se k tomuto muži váží. V 16. století došlo k majetkovému sporu mezi sedláky a hlubockým pánem Adamem z Hradce. Několik sedláků bylo roku 1581 dokonce popraveno a jedním z nich byl údajně i Kubata. Ten je označován za vůdce selského odporu a dodnes se v tomto kraji traduje heslo „*Kubata dal hlavu za Blata*“. Na místě popravy byl v roce 1904 vystavěn pomník. Nedaleko se nacházejí dva kameny, u kterých byl vykonán soud s rychtářem a kolem protéká potok, který nese jméno Soudný právě kvůli této nešťastné události. Věrohodných písemných dokladů o Kubatově existenci je však málo, a tak není jednoznačně prokazatelná. (Krejča, 2009, s. 4)

2. Teoretická část

2.1. Národní jazyk

V Novém encyklopedickém slovníku češtiny je uvedeno, že se národní jazyk skládá ze všech sociálních, funkčních a regionálních podob jazyka, který používají příslušníci určitého národa ke komunikaci. Českým národním jazykem hovoří obyvatelé pocházející z historických zemí Čech, Moravy a české části Slezska (vč. Čechů žijících v zahraničí). (Krčmová, Chloupek, 2017, [cit. 26. 2. 2021]) Do českého národního jazyka se řadí nejenom spisovný jazyk, ale i nadnářečí jako např. obecná čeština a jednotlivé dialekty, profesní mluvy, slangy a argoty, tzn. všechny útvary a poloútvary, které se užívají v běžné mluvě. (Čechová, 2011, s. 23)

Spisovná čeština je reprezentativní a oficiálně uznávanou podobou národního jazyka a měla by se používat na úradech, ve školách nebo např. v médiích. (Čechová, 2011, s. 23) Spisovný jazyk má mluvenou i psanou podobu a dělí se do různých vrstev. Jeho forma je normována a kodifikována ve slovnících a jazykových příručkách. (Bogoczová, 2012, s. 20) Mluvená podoba spisovného jazyka se označuje termínem hovorová čeština, jež obsahuje především prvky neutrální (slohově nepříznačové) a rovněž přebírá některé rysy z nespisovné češtiny. Zároveň by neměla obsahovat prvky archaické a knižní. Naopak v písemných projevech se rysy knižnosti a archaičnosti vyskytovat mohou (např. přechodníky, spojka *leč* apod.). (Čechová, 2011, s. 23)

Nespisovná čeština nemá na rozdíl od spisovného jazyka kodifikovanou normu a dělí se jak územně, tak sociálně. Územní (regionální) diference rozděluje jazyk do tzv. interdialektů (nadanřečí), tj. soubor menších nářečí. Čechová uvádí, že zachovalejší nadnářečí se používají na území Moravy. Jedná se o slezský (lašský), východomoravský (moravskoslovenský) a středomoravský (hanácký) interdialekt. Méně rozdílů v nářečích je na území Čech, kde se dialekty sjednotily a převážně se zde mluví tzv. obecnou češtinou. (Čechová, 2011, s. 24, 25) Na území Moravy lze hovořit o tzv. moravismech. Jedná se o hláskoslovné, slovtvorné, tvaroslovné, lexikální a syntaktické prvky, jež jsou společné pro všechny nebo většinu moravských dialektů. Na rozdíl od obecné češtiny je na tomto území daleko větší nářeční rozrůzněnost, proto jsou společné rysy vzácné a termínem moravismus bývá označován výrazový prostředek, který je specifický jen pro větší část moravského regionu. (Krčmová, 2017, [26. 2. 2021])

Sociálně se nespisovný jazyk dělí na tzv. sociolekty. Do nich se řadí slangy, jež používají zájmové skupiny (např. myslivecký slang), profesní mluva, což je mluva lidí stejného povolání a argot, který používají izolované a sociálně vyřazené vrstvy společnosti. (Čechová, 2011, s. 25) Tyto sociolekty jsou útvary nestrukturními, tzn. že se liší jen ve slovní zásobě, kdežto strukturní útvary, jako je spisovná čeština či teritoriální dialekty, se odlišují v syntaxi, skloňování, výslovnosti apod. (Bogoczová, 2012, s. 26)

Do nespisovné mluvy se dají zařadit i individuální jazykové zvyklosti jedince. Každý uživatel jazyka má svůj tzv. idiolekt. Tímto sociolingvistickým pojmem lze označit jednotlivcův soubor jazykových prostředků, ve kterém se projevuje osvojování národního jazyka včetně jeho útvarů. (Krčmová, 2017, [cit. 26. 2. 2021]) Obecnější charakter nese termín biolekt, jenž rozděluje mluvčí podle věku či pohlaví. V odborné literatuře se vyskytuje i pojem familiolekt, který označuje běžnou řeč v určité rodině. (Bogoczová, 2012, s. 24) V NESČ lze narazit na termín etnolekt označující útvar jazyka, jímž hovoří členové jednotlivých etnických skupin nebo národnostních menšin. Tato varieta jazyka je specifická prvky menšinového jazyka, kterým mluvili předci dnešních uživatelů etnolektu. (Nekvapil, Nekula, 2017, [cit. 26. 2. 2021])

2.2. Dialektologie

Slovo dialekt je převzaté z řeckého „diálektos“ označující způsob řeči či mluvení. (Bogoczová, 2012, s.106) Bělič v *Nástinu české dialektologie* uvádí následující definici: „Dialektologie je odvětví jazykovědy, které se zabývá zkoumáním nespisovné mluvy (nářečí) a rozdílů v ní na území jednotlivých národních jazyků nebo i jazykových skupin; přeneseně se užívá označení dialektologie též pro odborné zpracování nespisovné mluvy a jejích růzností ve větších nebo menších oblastech.“ (Bělič, 1972, s. 5) Dialektologie je úzce spjatá jak s dalšími jazykovědnými disciplínami, jako jsou např. morfologie, fonologie, fonetika, slovtvorba, etymologie či sociolingvistika a psycholingvistika apod., tak i s jinými společenskými vědami, např. folkloristika, sociologie nebo etnologie. (Kloferová, 2017, [cit. 27. 2. 2021])

Dialektologie má hned několik významů v rámci jazykovědy. Diferenciace nářečí je výsledkem vývojových procesů a jejich studium vede k poznávání příčin vývoje národního jazyka jako celku. Zkoumání dialektů také poskytuje jistou oporu pro určování směru vývoje jazyka a jeho dílčích jevů do budoucna. Zároveň vede k detailnějšímu poznání jazykové struktury a odhaluje specifické jevy jazykové stavby. (Bělič, 1972, s. 5)

Bogoczová zmiňuje, že dialektologie zkoumá jen dialekty teritoriální a nadnářeční skupiny a podskupiny. „Jedná se o mluvené útvary národního jazyka, které se používají na omezeném území, omezenou skupinou mluvčích.“ Oproti tomu dialekty sociálními (např. sociolekty, biolekty, idiolekty) se zabývá spíše lexikologie nebo stylistika. (Bogoczová, 2012, s. 106)

2.2.1. Vývoj dialektologie

Evropská dialektologie je poměrně mladá lingvistická disciplína, protože se dříve jazykovědci zabývali lingvistikou jazyků prestižních (v Evropě se jednalo hlavně o latinu) nebo spisovnou podobou národních jazyků. I v tomto případě však lze nalézt výjimky jimiž jsou např. Dante Alighieri, který začátkem 14. století popsal všechna tehdejší italská nářečí, nebo u nás autor *Gramatiky české* Jan Blahoslav, jenž okrajově zmiňuje „dialekt český“. (Bogoczová, 2012, s. 116) Za kolébku moderní evropské dialektologie lze označit německé město Marburg, kde v roce 1876 středoškolský profesor George Wenker zahájil dotazníkový dialektologický výzkum. Z nasbíraného materiálu vznikl první jazykový atlas *Sprachatlas des Deutschen Reichs* (Jazykový atlas Německé říše). (Bogoczová, 2012, s. 118)

Za zmínku jistě také stojí komparatista z univerzity v Montpellier Lucien Tesnière, jehož dílo *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène* je prvním jazykovým atlasem jazyků

slovanských (1925). Bogoczová se zmiňuje, že za nejstarší slovansky psané dialektologické studie se považují monografie *O narečijach ruskogo jazyka* z roku 1851 Vladimíra Ivanoviče Dala (ruského etnografa a lingvisty) a jeho slovník ruských nářečí, který vyšel o rok později. Dalším jazykovědcem, patřícím do počátků slovanské dialektologie, je Lucjan Malinowski, jenž je autorem *Mowy ludu polskiego* z roku 1911 a o rok později vydané studie *Dialekty języka polskiego*. (Bogoczová, 2012, s. 119)

První studie o českých a slovenských nářečích *Základové dialektologie československé* od Aloise Vojtěcha Šembery vyšla ve Vídni v roce 1864. Další významnou prací je *Dialektologie moravská* Františka Bartoše. Ta vyšla v Brně ve dvou dílech (1886 a 1895) a pojednává o moravských a slezských nářečích. Po lexikální stránce je doplněna jeho *Dialektickým slovníkem moravským* (Praha 1906). (Cuřín, 1977, s. 158) Někteří naši dialektologové (např. F. Bartoš či J. Kubín) se účastnili slovanského semináře na Karlově univerzitě, který vedl mezi lety 1880–1905 Jan Gebauer, autor publikace *Navedení pro sběratele* (1879). (Bogoczová, 2012, s. 120, 121)

Dialektologie se stala součástí české lingvistiky až ke konci 19. století, kdy Vavřinec Josef Dušek v roce 1895 vypracoval návod ke sběru nářečního materiálu pro výstavu *Národopisná výstava československá*. (Bogoczová, 2012, s. 121) Dialektologickým výzkumem se zabývali i členové Pražského lingvistického kroužku. Bohuslav Havránek roku 1924 vydal programovou stať *K české dialektologii* a o deset let později vyšla jeho studie *Nářečí česká* představující příklad strukturální metody lingvistického výkladu. (Bogoczová, 2012, s. 122)

Na konci 30. let 19. století se začala formovat tzv. „brněnská škola“, která se soustřeďuje kolem dialektologické komise při Matici moravské a je spjatá se jmény již zmiňovaného Bohuslava Havránka a Františka Trávníčka. (Cuřín, 1977, s.158) Po druhé světové válce vycházely významné regionální monografie jako např. *Svatobořické nářečí* (1951) nebo *Karlovícké nářečí* (1957) Františka Svěráka, *Středoopavské nářečí* (1953) Arnošta Lamprechta nebo *Dolská nářečí na Moravě* (1954) Jaromíra Běliče. (Bogoczová, 2012, s. 123)

Bogoczová ve své publikaci *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie* jmenuje důležité práce pro českou dialektologii – *Vývoj českého jazyka a dialektologie* (první vydání z roku 1964, druhé 1977) Františka Cuřína, *Nástin české dialektologie* (1972) Jaromíra Běliče a *České nářeční texty* (1976) redigované Arnoštem Lamprechtem. Střediskem současné české dialektologie je dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR. (Bogoczová, 2012, s. 125-126) Pracovníci tohoto oddělení pod vedením Pavla Jančáka a Jana

Balhara provedli v 60. a 70. letech 20. století přímý výzkum běžné mluvy a českých nářečí. Výsledky zkoumání jsou zveřejněny v šesti dílech Českého jazykového atlasu (5 dílů a Dodatky), který dokumentuje zeměpisné rozrůznění mluveného nespisovného jazyka na území České republiky v rovině lexikální (1., 2. a 3. díl), morfologické (4. díl), hláskoslovné a syntaktické (5. díl). Knižní verze ČJA vyšla mezi lety 1992-2011, poté byla veřejnosti zpřístupněná internetová verze ve formátu PDF v letech 2012-2017 a od roku 2018 je možno vyhledávat v HTML formátu podle abecedy ve zpracovaném hesláři na stránkách <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/>. (Autorský kolektiv, 2018, [cit. 1. 3. 2021])

V dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR také vzniká *Slovník nářečí českého jazyka*, jenž je prvním lexikografickým dílem zpracovávajícím slovní zásobu veškerých nářečí českého jazyka. Doposud jsou na webových stránkách slovníku (<https://sncj.ujc.cas.cz/>) publikována hesla začínající na písmena A-Č a na dalších pracuje autorský tým pod vedením Stanislavy Kloferové. (Kloferová, 2016-, [cit. 1. 3. 2021])

Dialektologickou pomůckou při výzkumu také může být korpus DIALEKT, prezentující územní dialekty na území ČR, zpracovaný v rámci projektu Českého národního korpusu spadající pod Ústav Českého národního korpusu Filozofické fakulty Karlovy univerzity, který je rovněž dostupný na webových stránkách <https://www.korpus.cz/>. (Waclawičová, 2017, [cit. 1. 3. 2021])

2.3. Nářeční skupiny

Na území českého nespisovného jazyka se zřetelně odlišují čtyři základní nářeční skupiny, jimiž jsou česká nářečí v užším smyslu, středomoravská (hanácká) nářečí, východomoravská (moravskoslovenská) nářečí a nářečí slezská (lašská). Každá z těchto čtyř základních skupin se skládá z jednotlivých podskupin a úseků. Vyrovnáváním místních rozdílů vznikají v rámci základních nářečních skupin tzv. interdialekty (nádřeční útvary), které postupně vytvářejí jednotnou nespisovnou mluvu. (Lamprecht, 1976, s. 11; Bogoczová, 2012, s. 62) Bělič ve své práci *Nástin české dialektologie* uvádí, že k výše uvedeným nářečním skupinám lze přidat ještě polsko-český smíšený pruh, který se nachází mezi Ostravou a Jablunkovem, a zaujímá zvláštní postavení v komplexu českého národního jazyka. (Bělič, 1972, s. 12)

Nářečí středomoravská se dále rozděluje na nářeční podskupinu centrální, jinak také vlastní hanáckou, jižní, východní a západní. Středomoravská nářečí bývají v odborné literatuře označována jako nářečí hanácká, protože jejich rozloha se překrývá s regionem Hané. (Bogoczová, 2012, s. 72)

Oblast východomoravských nářečí je etnograficky i jazykově různorodá, protože se zde potkávají dvě kultury, a to karpatská (valašská) a nížinná (moravská). Tyto dialekty se ve starší literatuře označují termínem moravskoslovenská nářečí, který je odkazem na jejich geografické vymezení. Východomoravská nářeční skupina má čtyři podskupiny, konkrétně nářeční podskupinu severní (vlašskou), jižní (slováckou), západní (hranický, kelečský a dolský úsek) a kopaničářský jihovýchodní úsek. (Bogoczová, 2012, s. 82)

Další nářeční skupinou jsou slezská nářečí, které mají, podobně jako východomoravské dialekty, archaický spád. Řada zvláštností se zachovala díky přímému sousedství s ostatními národními jazyky a vzdálenosti od středních Čech. Opět se pro tuto nářeční skupinu používá ještě další termín – lašská nářečí, a po vzoru pojmů středomoravský a východomoravský dialekt se užívá i termín slezskomoravský dialekt. Slezská nářeční skupina se dále rozděluje na podskupinu východní (ostravská nářečí), západní (opavská nářečí), jižní (frenštátská nářečí) a slezskopolskou (oblast Těšínska). (Bogoczová, 2012, s. 92, 93)

2.3.1. Česká nářečí v užším smyslu

Česká nářečí v užším smyslu jsou základem pro český interdialekt, tj. obecnou češtinu, a dále se dělí na čtyři nářeční podskupiny, jimiž jsou podskupina středočeská, jihozápadočeská, která se dále dělí na východní a západní část, severovýchodočeská a jihovýchodočeská

(českomoravská). (Bogoczová, 2012, s. 63–64) K obecným rysům českých nářečí v užším smyslu podle Bogoczové (2012, s. 65) a Cuřína (1977, s. 176) patří:

- jediné **i** (splynutí **y** a **i**), často se, zejména v koncovkách, zkracuje **í** na **i**,
- diftongem **ou** se nahrazuje již starší **ú** (např. *jedou kousek, nesou*),
- úžení **é** v **í** (např. *polívka, mlíko*),
- dvojhlaska **ej** za **ý**, popř. za **í** následující po sykavkách (např. *dobrej, vozejk*),
- skupina **šť** namísto staršího **šč** (např. *štípat, šterk*),
- asimilace znělosti **sh** na **sch** (např. *schoda, schodit*),
- protetické **v** před samohláskou **o** (např. *vokno, voheň*), protetické **v** se nepoužívá v jižních Čechách na Doudlebsku,
- užívání souhláskové skupiny **mň** před **e** či **ě** (např. *mňesta, mňesíc*),
- častá změna sykavek **s, š, z, ž** následující po **n** a **ň** na **c, č, dz, dž** (např. *žencká, Hondza, jendže*),
- sjednocený lokál a instrumentál v singuláru (např. *vo/se starim*),
- v nominativu plurálu adjektiv se užívá koncovka **í** pro všechny rody (např. *velkí kluci, heskí holki, pjekní kořata*),
- v komparativu adverbii koncové **-jc** (např. *častějc*),
- koncovky **-ama, -ema** v instrumentálu plurálu mluvnických jmen (např. *s chlapcema, s dobrejma lidma*),
- vynechávání **-l** po souhlásce v příčestí činném maskulin (např. *pomoh, přines*),
- koncovka **-aj, -ej**, ve 3. osobě plurálu (např. *dávaj, házej*),
- vynechávání pomocného slovesa „být“ v imperfektu (např. *já to nevjed'el, mi to nevid'eli*),
- časté užívání konstrukcí s trpným participiem a se záměnou **-eno** na **-ino** (např. *naklizino, upečino*).

2.3.2. Jihozápadočeská podskupina

Jihozápadočeská nářeční podskupina se dále rozděluje na východní a západní část. Rozsáhlejší je východní část, zahrnuje území od Příbrami, přes Sušici, České Budějovice až po Jindřichův Hradec a Pelhřimov. Patří sem například větší města jako Tábor, Strakonice a Písek. Některými nářečními rysy se liší prachatický a doudlebský úsek. Přechodový charakter už mají úseky jemnický a třeštsko-dačický, jež se nacházejí v moravské části republiky. Do západní části spadají města jako jsou Klatovy, Plzeň či Rokycany a na okraji se nachází stříbrský, manětínský a domažlický (chodský) úsek. (Bogoczová, 2012, s. 63, 64)

Kromě obecných rysů českých nářečí v užším smyslu má jihozápadočeská podskupina i své specifické rysy. Podle Běliče (1972, s. 224, 225) a Bogoczové (2012, s. 66, 67) to jsou tato specifika:

- disimilace sykavek, polosykavek a zubnic ve slovech jako *zapljajte, babijce, uj zas, přej zimu,*
- po ostrých sykavkách je zachované **í**, tedy nedochází k diftongizaci na **ej** (např. *sítka, cítit*),
- delší samohlásky ve slovech typu *sáze, dlouh* (dluh),
- výslovnost rodinných a místních jmen *Novákojc, Budějce, Horažďojce,*
- dochází k anticipaci měkkosti, tzn. že v zavřených slabikách před **ď** či **đ** se objevuje vkladné **j** (např. *tejd', vrajt' se*),
- zachovaný rozdíl mezi tvary genitivu a dativu nebo lokálu (*z tí druhí strani; k/na tej druhej straňe*),
- v nominativu plurálu maskulin se obvykle objevuje koncovka **í** (např. *klucí, sedláci*),
- přivlastňovací adjektiva mají ustrnulé tvary (např. *tatínkovo sestra, je na Husovo náměstí*),
- tvary pronomin podle tvrdé deklinace (např. *vo našom, na ňom*),
- tvar **si** slovesa „být“ v 2. osobě singuláru ve funkci spony,
- imperativ typu *proš, prošte, neježd'i, neježd'ete, vož, vošte.*

V doudlebském úseku je zachována jota u měkkých retnic (např. *pjivo, bjič*). Ve skupinách, ve kterých se objevuje neznělá souhláska a **v**, dochází k progresivní asimilaci znělosti (např. *tfúj, tfaroh*). Výslovnost slov majících na začátku **o-** bývá zde bez protetického **v-**. Imperfektum 1. osoby pomocného slovesa „být“ má tvary *som, sim, sm*. (Bogoczová, 2012, s. 67)

Chodské neboli domažlické nářečí má kromě rysů jihozápadočeské podskupiny ještě svá specifika. Vyskytuje se zde změna **d > r** mezi samohláskami (např. *d'edek – d'erek, bude – bure*), je zde častá výslovnost s protetickým **h-** (např. *hučitel*), objevuje se zde také zjednodušená výslovnost bez **v** (např. *svět – sjet*), mění se délka samohlásky ve dvojslabičných tvarech přivlastňovacích pronomin (např. *váše, naše*) či v infinitivech typu *volát, sedít*. Místním obyvatelům se dříve přezdívalo „Buláci“, protože zde dříve byla výslovnost verba „byl“ *bul, bula*. (Bogoczová, 2012, s. 66, 67)

2.3.3. Mluva na Českobudějovicku

V 80. a 90. letech minulého století proběhl pod vedením katedry bohemistiky Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity dialektologický výzkum soustředící se především na doudlebský úsek. Při analýze nářečních prvků se objevily následující rysy. Jihočeská disimilace (tzn. první ze zdvojených sykavek, polosykavek či zubnic uvnitř slov nebo na předělech slovních spojení se mění v **-j-**) byla zaznamenána v mluvě tehdejší staré generace (1900–1925), v řeči střední generace (1942–1949) se objevovala spíše sporadicky a nejmladší generace (1981–1982) jihočeskou disimilaci v řeči téměř nepoužívá. (Janečková, 1977, s. 193) U výslovnosti psaného „mě“ tomu bylo podobně, tedy u staré generace se objevovala rozložená výslovnost **mje** (*mjesta, mjesíc*), ve střední a nejmladší generaci se vedle této výslovnosti vyskytovala i celočeská výslovnost **mně**. (Janečková, 1977, s. 193, 194) Typickým rysem pro všechny generace v této oblasti (s výjimkou Doudlebska) bylo protetické **v-**. Z asimilačních jevů systému souhlásek postupně mizela v rodinných jménech výslovnost hláskové skupiny **-ovi-** jako **-oji-/oj-** (*Novákojc*), kdežto v místních názvech tato výslovnost stále přetrvávala (*Budějce, Hodějce*). (Janečková, 1977, s. 194) Příznakovým rysem pro mluvu zdejších obyvatel byly již výše zmíněné ustrnulé tvary přivlastňovacích adjektiv (*tatínkovo bratr/sestra*). Tento jev se běžně vyskytoval ve všech generacích. (Janečková, 1977, s. 196)

V článku *Odlíšnosti od spisovného jazyka v Českých Budějovicích* autorky uvádějí „České Budějovice patřily se svým blízkým okolím do tzv. budějovického jazykového ostrůvku, který ještě na počátku 20. století zahrnovalo samotné město, dále ostatní smíšené území, jehož střediskem byly České Budějovice, smíšené území příslušející již k netolickému jazykovému

výběžku a konečně ryze české jazykové území soudního okresu České Budějovice.“ Smíšené území tvořilo, kromě Českých Budějovic, dalších 22 obcí, z nichž pouze 8 bylo českých, zbylé obce byly německé. Na Českobudějovicku tak vedle sebe žili po staletí Češi a Němci, tedy příslušníci dvou jazykových skupin. Dvojí jazykovou situaci zde způsobovalo soužití obyvatel mluvící nářečím spadajícím do jihozápadočeské podskupiny a obyvatelstvem hovořícím německy s prvky rakousko-bavorských nářečí. Zejména u starších generací se tak v běžné mluvě objevuje řada výpůjček z němčiny jako např. *calta* (vánočka), *loch* (sklep), *vercajk* (nářadí), *ponk* (pracovní stůl), *forota* (zásoba), *fusekle* (ponožky) apod. Větší zastoupení německých obyvatel a sounáležitost těchto dvou jazyků vedle sebe se stalo příčinou toho, že se společným jazykem obyvatel Českých Budějovic stala tzv. budějovická němčina, a proto byli označováni přezdívkou „Budvajzři“ (Budweiser). Tato podoba měla pouze mluvenou podobu a její specifčnost spočívala v tom, že její intonace byla česká, stejně tak i některé mluvnické prvky, zatímco německá byla slova a jejich dikce. (Jaklová, Janečková, 1998–2021, [cit. 20. 3. 2021])

2.4. Lexikologie

Lexikologie je jazykovědnou disciplínou zabývající se lexikální složkou jazyka, která studuje klasifikaci, delimitaci, formu, význam a užívání lexikálních jednotek. Zároveň zkoumá formální a významové vztahy, jež strukturují lexikon (viz níže), jeho vztah ke kultuře a dějinám určitých jazykových společenství, rozvrstvení slovní zásoby a její historický vývoj i současnou dynamiku. Tato lingvistická disciplína se dělí na historickou lexikologii, jejíž součástí je etymologie (vyčleňuje se jako samostatná jazykovědná disciplína), a synchronní lexikologii. Metodologicky se současná lexikologie diferencuje na následující základní úseky. Lexikální sémaziologie či sémantika zkoumá význam lexikálních jednotek a významové vztahy mezi nimi, postupuje od formy k obsahu. Druhým základním úsekem lexikologie je lexikální onomaziologie, ta postupuje opačně, tedy od obsahu k formě. Jejím předmětem studia je vznik lexikálních jednotek, jeho motivace a způsob tvoření. Z lexikologie vycházejí další jazykovědné disciplíny jako např. onomastika, frazeologie či idiomatika a terminologie, také je úzce spjatá s disciplínou zabývající se teorií a praxí tvorby slovníků – lexikografií či s dalšími společenskovědními disciplínami jako např. logikou, filosofií, sociální a kulturní antropologií, psychologii apod. (Hladká, 2017, [cit. 20. 3. 2021])

Za základní jednotku lexikologie se považuje lexém, tj. abstraktní pojem systémové a formálně samostatné znakové jednotky, která může být formálně jednoduchá (tvořená jedním tvarem) či složená (víceslovná, tvořená úhrnem všech příslušných tvarů, které funkčně patří k sobě). (Čermák, 2010, s. 17) Tradičně se základní jednotkou označovalo slovo (grafické slovo), tento termín se řadí k nejstaršímu lingvistickému pojmenování. Slovo je konkrétní tvar lexému či samotný lexém, pokud jde o jednoduchý lexém. Na rozdíl od lexému má slovo vždy formálně jednoznačnou povahu. Slovo, resp. lexém, se považuje nejen za základní jednotku lexikologie, ale je i základní jednotkou slovní zásoby jazyka. (Čermák, 2010, s. 18)

Přestože zájem o slovo se objevuje již v antice, je lexikologie poměrně mladou jazykovědnou disciplínou. Nejdříve problematiku slova studovala filosofie, popř. práce, jež byly prakticky zaměřené na slovníky. Novodobá evropská lingvistika se odvíjí od historickosrovnávací jazykovědy, která v 19. století zkoumala slovo spíše z etymologických a dialektologických pohledů. Lexikologie jako lingvistická disciplína se začíná více prosazovat především v 2. polovině 20. století, a to zejména ve střední a východní Evropě. Co se týče českého prostředí, lexikologii se zabývají Josef Fílipec, který vydal práci *Česká lexikologie* (1985), na které se

autorsky podílel i František Čermák, jenž je autorem monografie *Lexikon a sémantika* (2010).
(Hladká, 2017, [cit. 20. 3. 2021])

2.5. Lexikografie

Lexikografie, stejně jako lexikologie, se zabývá lexikální zásobou jazyka, ale rozsah jejího výkladu je mnohem širší (zvláště pak jedná-li se o popis či výklad jednojazyčného výkladového slovníku). Soustředí se na kodifikaci morfologické a vazebné normy jednotlivých lexémů, a zároveň studuje pravopis a výslovnost slov. Do této lingvistické disciplíny spadá i teorie lexikografie a slovníkářská činnost včetně tvoření vědeckých slovníků. Za základní typy se považují slovníky jednojazyčné (výkladové, ideografické – např. pojmové, synchronní a historické) a dvojjazyčné slovníky. Ke speciálním slovníkům se řadí synonymické, terminologické, frazeologické aj. slovníky. (Filipec, Čermák, 1985, s. 14)

2.5.1. Lexikon

Lexikon je strukturovaným souborem všech lexémů jednoho jazyka. V NESČ je uvedeno: „Jednotky lexikonu jsou značně různorodé a v rámci lexikonu jsou provázané řadou dílčích formálních, významových i formálně-významových vztahů.“ (Hladká, 2017, [cit. 20. 3. 2021]) O lexikonu lze také hovořit jako o slovní zásobě. Přesný počet jednotek slovní zásoby jednotlivých jazyků není možné určit, ale je orientačně zjistitelný pomocí slovníků, např. výkladový slovník *Příruční slovník jazyka českého* je nejrozsáhlejší a obsahuje cca 25 000 heslových slov. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* zaznamenává ve druhém vydání (1994) 45 366 heslových slov a 62 872 lexémů, a svým rozsahem odpovídá pasivní slovní zásobě rodlého mluvčího se středoškolským vzděláním. Aktivní slovní zásoba jednotlivých mluvčích se odhaduje na 5 000–10 000 jednotek (záleží na věku, vzdělání jedince apod.). (Hladká, 2017, [cit. 20. 3. 2021])

2.6. Metodologie

Dialektologie jakožto společenská věda využívá jednak metod běžných i pro jiné společenskovědné disciplíny, jako je např. sociologie, a jednak speciálních metod, které vyplývají z předmětu zkoumání (konkrétně v dialektologii se jedná o mluvený jazyk). Dialektologický výzkum, podobně jako kterýkoliv výzkum sociologický, musí být validní neboli právoplatný a reliabilní, tzn. hodnověrný. (Bogoczová, 2012, s. 130) Metody, jež dialektologové používají během svých výzkumů se tak podle Bogoczové dají rozdělit do dvou základních skupin, a to metody sběru nářečního materiálu a metody zpracování a následné prezentace nasbíraného nářečního materiálu. (Bogoczová, 2012, s. 131)

Při dialektologickém výzkumu je třeba postupovat od hypotézy či určení problému přes empirii k analýze a tvrzení. Z toho důvodu je třeba výzkum rozdělit do několika etap. Bogoczová (2012, s. 132) vyděluje minimálně následující fáze:

- přípravnou,
- poznávací či empirickou,
- analytickou a prezentační.

2.6.1. Přípravná fáze

Na začátku jakéhokoliv zkoumání je třeba si vymezit výzkumný cíl, který je souhrnným označením pro výzkumný problém, jenž je určen na počátku každého záměru, a pracovní hypotézu znamenající to, že explorátor má jistou představu o výzkumném problému. Na základě těchto hypotéz se následně rozhoduje pro výzkumné nástroje, jejichž pomocí bude schopen svou domněnku potvrdit nebo vyvrátit (v tom případě se jedná o tzv. kvantitativní výzkum), potažmo se řešitel dozví více, výzkum mu poskytne další příklady a on bude schopen induktivně vyvodit teorii (pak by se jednalo o výzkum kvalitativní). Výzkumník musí počítat s proměnnými znaky, které odlišují např. určité jazykové společnosti. Soustředí se na omezený počet respondentů, určí si tedy reprezentativní vzorek populace z toho důvodu, že není možné pracovat např. s celou populací. Vzorek by se měl skládat ze stejného nebo podobného počtu žen a mužů různých generací, různým vzděláním apod. (Bogoczová, 2012, s. 132)

Důležitým krokem přípravné fáze je tzv. předvýzkum, při kterém si řešitel vyzkouší, zda vhodně zvolil výzkumné nástroje. Během tohoto předvýzkumu se mohou objevit různé metodologické nedostatky, které je třeba odstranit. (Bogoczová, 2012, s. 133)

Pokud se jedná o rozsáhlejší výzkumné záměry podílí se na jejich řešení celý výzkumný tým, skládající se ze zadavatele úkolu, odborníka na danou problematiku, vlastního řešitele úkolu, garanta vědecké úrovně výzkumu a koordinátora výzkumných prací. Mimo těchto jmenovaných výzkumníků mohou být členy týmu i specialisté zaměřeni na nelingvistické práce, jako např. grafik, kartograf, statistik apod. (Bogoczová, 2012, s. 133)

2.6.2. Poznávací fáze

Jestliže je určen výzkumný cíl, nástroje a již proběhl předvýzkum, může se přejít k samotné exploraci (výzkumu v terénu). Jedním z nástrojů sloužících k dialektologickým výzkumům je audio (popř. video) záznam autentického informátorova projevu. Stejně jako jiné metody má i tato své výhody a nevýhody. (Bogoczová, 2012, s. 133) Jednou z největších nevýhod je vědomí respondenta o nahrávání a častým případem je pak snaha o záměrném zlepšení svého projevu (informátor se snaží např. mluvit spisovně), což v dialektickém výzkumu není žádoucí. Řešení tohoto problému je hned několik, explorátor může použít skrytý mikrofon nebo kameru, ale dodatečně se musí s informátorem domluvit, zda záznam bude moci zveřejnit. Výzkumník také může vést rozhovor s respondentem, počkat, až se dotazovaný uvolní a přestane se na mikrofon soustředit, a poté začít nahrávat. Mezi dialektologem a informátorem probíhá tzv. řízené interview. Řešitel by tak měl mít připravené otázky, které nejsou zjišťovací a sugestivní, aby nevyvolávaly nežádoucí emoce a neprozrazovaly výzkumníkův záměr. Také prostředí, ve kterém se rozhovor odehrává, je důležitým činitelem, mělo by být informátorovi známé, nahrávaná osoba by neměla být rušena a je třeba zajistit, aby nahrávku nezhodnotil nežádoucí šum v okolí. (Bogoczová, 2012, s. 134) Jestliže dialektolog pořídil audio záznam, je třeba jej přepsat i se všemi fonetickými zvláštnostmi konkrétního nářečí, proto se při transkripci nehledí na spisovný pravopis, ale zapisují se hlásky, které se v daném slově vyskytly. (Cuřín, 1977, s. 168) Podle *Nového encyklopedického slovníku češtiny* je zvukový záznam dobrým zdrojem zejména při zkoumání syntaktických a hláskoslovných jevů. (Kloferová, 2017, [cit. 20. 4. 2021])

Pro vytvoření legendy k nahrávce, potřebuje explorátor získat některé osobní informace o respondentovi, jako např. pohlaví a přibližný věk, trvalé (popř. přechodná) bydliště a místo narození, odkud pocházeli rodiče, dosažené vzdělání. V legendě by mělo být zapsané i datum pořízení nahrávky a může se přidat i popis prostředí a atmosféry v průběhu nahrávání. (Bogoczová, 2012, s. 135)

Dalším výzkumným nástrojem, který může explorátor využít, je dotazník obsahující soubor otázek, jež se týkají výzkumu nářečí. Rozsah a koncepce dotazníku závisí na výzkumném cíli a otázky se mohou týkat různých hledisek (hláskosloví, morfologie, lexikum apod.). V případě vyplňování dotazníku dialektologem se jedná o přímou exploraci, pokud dotazník vyplňuje respondent a zasílá jej zpět výzkumníkovi, označuje se tato nepřímá explorace termínem korespondenční metoda (např. anketa). (Kloferová, 2017, [cit. 23. 3. 2021]) Dotazníku se využívá při výzkumu větších nářečních oblastí, protože se pomocí této metody nasbírá velké množství materiálu za poměrně krátkou dobu. (Holub, 1996, s. 49)

V dialektologii se může využít výzkumné metody studia dokumentů, při které musí výzkumník počítat s tím, že texty mnohdy nejsou spontánní a autentické, mohly také projít jazykovou autokorekcí (kontrola samotnými autory, např. u slohových prací žáků základních škol). Při výzkumu diglosie se využívá metody experimentu (např. nářeční mluvčí se ocitne ve společnosti osob, které nářečím nehovoří, dialektolog tuto situaci pozoruje, popř. nahrává). (Bogoczová, 2012, s. 139)

V neposlední řadě se využívá metody přímého či zúčastněného pozorování. (Bogoczová, 2012, s. 139) Podle Holuba se jedná o základní metodu při zkoumání nářečí. Tato metoda ovšem skýtá jednu nevýhodu, kterou je její časová náročnost, protože vyžaduje přímou přítomnost explorátora v blízkosti mluvčího. Proto se používá při zkoumání menších dialektů. (Holub, 1996, s. 49)

2.6.3. Analytická fáze

V analytické a prezentační fázi explorátor přistupuje ke zpracování nasbíraného nářečního materiálu a jeho následné prezentaci např. ve formě monografie, jejíž základem je dialektologův odborný výklad určitého problému. Fonetické transkripce nářečních textů tvoří tzv. antologie, dalším zpracováním výzkumů jsou jazykové atlasy obsahující nářeční mapy či nářeční slovníky dělící se na lokální, regionální, celonárodní a nadnárodní. (Bogoczová, 2012, s. 146–153)

3. Praktická část

3.1. Metodika

V této kapitole uvádím svůj postup při bádání a jeho jednotlivých fázích – tedy fáze přípravné, poznávací a analytické, které jsem teoreticky popsala podle monografie *Textová opora ke studiu* Ireny Bogoczové v předchozí kapitole. Vzhledem k povaze mé bakalářské práce byl provedený dialektologický výzkum poměrně krátkodobý.

3.1.1. Přípravná fáze

Výzkumným cílem, který jsem si určila na začátku šetření, byla sonda do mluvy obyvatel Zlivi napříč generacemi. Prostudovala jsem si odbornou literaturu týkající se této problematiky, při tomto kroku jsem využila online zpřístupněný fond Národní knihovny. Na základě této literatury jsem si určila pracovní hypotézu, podle které jsem se rozhodla, že nejvhodnějším výzkumným nástrojem pro potřeby dané nářeční sondy bude nářeční dotazník. Ten jsem sestavila podle dialektologického dotazníku vedoucího práce Štěpána Balíka působícího na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity.

V tzv. předvýzkumu, který předcházel samotnému zkoumání, jsem si nejdříve vyzkoušela roli respondenta, dotazování vedl již výše zmíněný vedoucí práce. Po sestavení vlastního dotazníku jsem požádala kamarádku, která pochází z obce Pištín (nacházející se cca 3 km od Zlivi) a členy své rodiny žijící mimo zkoumanou oblast, zda bych s nimi mohla dotazník cvičně vyplnit a přijít tak na jeho nedostatky, které jsem následně opravila.

Jako další krok v mém výzkumu byl výběr respondentů, kteří by tvořili reprezentativní vzorek místního nářečí. Jelikož jsem se pokusila o zachycení nářečních jevů napříč generacemi, snažila jsem se, abych měla stejný počet respondentů v každé věkové kategorii stejný, a navíc genderově vyvážený. Nakonec se mi podařilo domluvit se s 11 respondenty, tedy v nejmladší a střední generaci bylo po čtyřech dotazovaných (vždy 2 ženy a 2 muži), v nejstarší generaci nakonec byli informátoři pouze tři (2 ženy a 1 muž).

3.1.2. Poznávací fáze

V této fázi jsem přistoupila k samotnému sběru dat pomocí již zmíněného dotazníku, který se dělil na dvě části. První část se zabývala některými osobními informacemi o respondentovi, abych zjistila odkud informátor či jeho rodiče, popř. prarodiče pocházejí, zda dlouhodobě pobýval v jiné oblasti apod. Druhá část se věnuje již konkrétním nářečním jevům. Setkání

s respondenty byla různá, v některých případech jsme si povídali u nich doma, s jednou respondentkou jsme se setkaly v místní kavárně a některé dotazníky jsme vzhledem k současné epidemiologické situaci byli nuceni vyplnit online prostřednictvím videohovorů. Před každým dotazováním bylo třeba respondenty rozmluvit, většinou jsme hovořili o mém studiu a o této bakalářské práci nebo o tom, co je ve Zlivi nového. Ve chvíli, kdy se informátoři uvolnili a přestali být nervózní, přistoupila jsem k dotazování. Dotazník jsem měla připravený v tabletu a konkrétní odpovědi jsem si do něj zapisovala. U některých otázek bylo třeba zaimprovizovat a pozměnit jejich znění, aby jim respondent správně porozuměl, pochopil je a dokázal správně odpovědět. Všechna dotazování probíhala ve velmi dobré atmosféře a respondenty toto dotazování bavilo.

3.1.3. Analytická fáze

Materiál, který se mi během mého šetření podařilo nasbírat, jsem se pokusila zpracovat v kapitole Nářeční slovníček. U jednotlivých hesel jsou vždy uvedené definice, které jsem čerpala z *Českého jazykového atlasu* (Balhar, 2012–2016, [cit. 26. 4. 2021]), *Spisovného slovníku jazyka českého* (2011, [cit. 26. 4. 2021]), *Příručního slovníku jazyka českého* (2007–2008, [cit. 26. 4. 2021]), *Internetové jazykové příručky* (2008–2021, [cit. 26. 4. 2021]) a *Slovníku nářečí českého jazyka* (2016–, [cit. 26. 4. 2021]), u těchto příruček jsem jednotlivá hesla hledala v jejich online podobě. Dále mi byl velkou pomocí i Hugův *Slovník nespisovné češtiny* (Hugo, 2020), *Čeština 2.0* (2008–2021, [26. 4. 2021]) a v některých případech bakalářská práce Matěje Mayera *Analýza běžné mluvy v obci Zliv* (Mayer, 2017), jenž prováděl svůj výzkum ve stejné obci, bakalářská práce Zdeňky Kinclové *Českobudějovická mluva ve třech generacích* (Kinclová, 2016) a diplomová práce Aleny Fedorové *Běžná mluva v Českých Budějovicích a okolí (jazyková sonda)* (Fedorová, 2019), která je zaměřená na slovní zásobu obyvatel nedalekých Českých Budějovic.

Dále jsem se u jednotlivých pojmů snažila vystihnout jejich aktuální používání ve srovnání s tím, co je uvedeno ve výše zmíněných příručkách či kvalifikačních pracích, popř. jsou vždy uvedeny další varianty slov, které zazněly během mého výzkumu, či vysvětlení, které použili jednotliví respondenti.

V případě, že jsem vycházela z dat *Českého jazykového atlasu*, orientovala jsem se na mapách podle bodu 436, který označuje obec Zahájí, ležící zhruba 4 km od Zlivi, protože samotná Zliv na mapách zanesena není. Pokud jsem informace čerpala z ČJA, je vždy tato zkratka uvedena v závorce, za ní se nachází číslo dílu, ve kterém se daný pojem nachází a strana. Co se týče

odkazování na konkrétní mapu, vždy je uvedeno v závorce číslo strany s konkrétní mapou. Jelikož se výzkum k *Českému jazykovému atlasu* prováděl v 60. a 70. letech minulého století, jsou data již starší a některá už nemusí platit, proto informace zmiňuji v minulém čase.

U jednotlivých hesel jsem se vždy snažila i o srovnání použití slov v jednotlivých věkových kategoriích. Pro zjednodušení jsem využila následující zkratky – NJMG jako označení generace nejmladší, STŘG pro střední generaci a NJSG jako zkratku pro generaci nejstarší

3.2. Rozbor generací

Pro dialektologický výzkum jsem zvolila čtyři zástupce z každé generace. Vzhledem k současné situaci se mi bohužel nepodařilo vyplnit dotazník se všemi domluvenými respondenty z generace nejstarší a v některých případech bylo nutné vyplnit dotazníky prostřednictvím videohovorů.

3.2.1. Nejmladší generace

Vybrat zástupce nejmladší generace bylo pro mě nejjednodušší. Mluvíci jsem volila z okruhu své rodiny a přátel. Respondenti této generace se narodili mezi lety 1997 a 2002. Jedná se o dvě ženy a dva muže a všichni pocházejí a žijí ve Zlivi, kde chodili i na základní školu.

První respondent JK se narodil v roce 2002. Je tedy nejmladším dotazovaným. Ukončil střední odborné učiliště v Hluboké nad Vltavou a nyní si dodělává nástavbu s maturitou. S vyplněním dotazníku byl velmi vstřícný.

Dalším mluvčím byla slečna MŠ. S tou jsem se sešla v místní kavárně. Respondentce je 20 let a vystudovala Střední pedagogickou školu v Prachaticích. Nyní pracuje v Zahájí (tj. obec, která se nachází zhruba čtyři kilometry od Zlivi) jako asistent pedagoga, a zároveň si dodělává vysokoškolské vzdělání na Teologické fakultě Jihočeské univerzity.

Respondent JS nedávno oslavil 21. narozeniny. Po dokončení Střední školy strojní a elektrotechnické v Českých Budějovicích studuje v Plzni na Západočeské univerzitě.

S dotazovanou MaŠ, jež je ročník 1997, jsme vyplňovaly dotazník on-line přes aplikaci Skype. Vystudovala Střední zdravotnickou školu v Českých Budějovicích. Nyní studuje farmacii ve čtvrtém ročníku na Farmaceutické fakultě Univerzity Karlovy v Hradci Králové.

3.2.2. Střední generace

Pro zkoumání slovní zásoby střední generace jsem oslovila dva členy své rodiny a rodiče mých přátel. Opět jsem byla nucena kvůli epidemiologické situaci v České republice některé dotazníky vyplnit s respondenty on-line prostřednictvím videohovorů. Jedná se o ročníky narození 1971 až 1977.

Respondentka RŠ se narodila v roce 1971 a pochází z nedalekých Munic. Na základní školu chodila na Hluboké nad Vltavou. Poté studovala na Střední škole obchodní v Českých Budějovicích a získala bakalářský diplom v oboru sociální pedagogiky na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity. Nyní žije i pracuje ve Zlivi.

Dalším dotazovaným byl VŠ, kterému je 49 let. Pochází ze Zlivi, kde v současnosti žije se svou rodinou. Chodil zde i na základní školu. Poté se vyučil malířem a nyní provozuje svou vlastní živnost. S mluvčími RŠ a VŠ jsem vypracovávala dotazník prostřednictvím videohovorů.

Celý svůj život prožila ve Zlivi také respondentka ID, jež se narodila v roce 1973. Studovala na Obchodní akademii v Českých Budějovicích, kde také pracuje v jedné jazykové škole na pozici účetní.

Posledním zástupcem střední generace je MD ml., který letos oslaví 44. narozeniny. Oba dva respondenti, jak ID tak MD ml., chodili ve Zlivi do základní školy. MD ml. vystudoval Střední odborné učiliště v Trhových Svinech. Po získání výučního listu pracoval v okolních obcích v JZD a nyní je zaměstnaný jako automechanik v Českých Budějovicích.

3.2.3. Nejstarší generace

O vyplnění dotazníku se zástupci nejstarší generace jsem opět poprosila některé členy rodiny, jejich společného přítele a babičku své kamarádky. Bohužel se mi nepodařilo sejít se všemi domluvenými respondenty a jednu mluvčí jsem zpovídala on-line. Tuto generaci tedy v mé bakalářské práci zastupují tři lidé, z toho dvě ženy a jeden muž, narození mezi lety 1947–1948.

Respondentovi MD st. je 74 let a pochází ze Zlivi, sem také chodil na základní školu. Poté studoval Střední průmyslovou školu ve Volyni. Po škole pracoval ve Zlivi na městském hospodářství a poté v Českých Budějovicích.

Mluvčí LD se narodila roku 1948 a pochází z Českého Krumlova, kde také navštěvovala základní školu. Se studiem dále pokračovala na Střední průmyslové škole ve Volyni. Po maturitě pracovala nejdříve v Třeboni a poté v Českých Budějovicích. Již přes padesát let žije ve Zlivi.

Poslední dotazovanou této generace je MaŠť narozena roku 1948. Vystudovala odborné učiliště v Českých Budějovicích a celý svůj život žije ve Zlivi, kde také byla zaměstnaná v místní školní jídelně.

3.3. Nářeční slovníček

Bacit se – viz heslo **Bouchnout se** ↓

Bouchnout se – udeřit se. Toto zvrtné sloveso bylo rozšířeno v Čechách, zejména se soustředilo v jihozápadočeské a středočeské oblasti, společně s méně častým *bacit se*. Na jihu Čech se vyčlenily dvě oblasti, jedna používající *uhodit se* a druhá na ni navazovala verbem bez prefixu, tedy *hodit se*. (ČJA 1, s. 170) Podle mapy (ČJA 1, s. 169) Zliv náležela do oblasti užívající slova *hodit se*, což tedy v současnosti nemohu potvrdit, protože jej při mém dotazování nikdo nezmínil. V Českých Budějovicích by se pak měly vyskytovat výrazy *uhodit se*, *bouchnout se* a *drbnout se*. (ČJA 1, s.169)

Na základě sebraných dotazníkových dat mohu konstatovat, že se nejčastěji používá výraz *bouchnout se* (4 NJMG, 2 STRĚG, 3 NJSJG), respondenti hovořili i o slovesu *bacit se* (většinou v kontextu hovoření s dítětem), to ovšem nezmínil nikdo z nejstarší generace (2 NJMG, 2 STRĚG). Dále bylo zmíněno *praštit se* (1 NJMG, 1 STRĚG, 1 NJSJG) a mezi spisovné výrazy dvě respondentky zařadily verbum (1 NJMG, 1 STRĚG) *uhodit se*.

Bramborák -u, m. – viz heslo **Cmunda** ↓

Cimprlich -a, m. – viz heslo **Hajsavej** ↓

Citlivej – nespisovná podoba adjektiva citlivý, viz heslo **Hajsavej** ↓

Cmunda -y, f. – pokrm připravovaný z brambor, majoránky, česneku, vajíčka, hladké mouky, oleje a mléka. SNČJ uvádí, že pokrm může být připravovaný na pánvi jako smažená placka nebo ho lze upéct v troubě. (Cmunda, SNČJ, 2016-, [cit. 24. 4. 2021]) Téměř všichni dotazovaní uvedli, že označení *cmunda* používají pro pečený pokrm.

Pokrm ze stejných surovin, ale smažený, označovali téměř všichni respondenti slovem *bramborák*. Opět podle SNČJ může být jak pečený, tak smažený. (Bramborák, SNČJ, 2016-, [cit. 13. 4. 2021]) Až na jednu respondentku z nejstarší generace všichni uvedli, že bramborákem myslí smaženou placku a upečený pokrm označují výrazem *cmunda*. Metodou přímého pozorování mohu potvrdit, že označení tohoto pokrmu je různorodé, protože výrazem *cmunda po kaplicku* se myslí placka smažená. Na toto rozdělení podle způsobu přípravy ukazuje i Mayer ve své bakalářské práci.

Cop / copan / copánek -u, m. – delší silnější pletenec vlasů. (ČJA 1, s. 124) Spisovné pojmenování *cop* převládalo na území Čech s přesahem až na západní Moravu a jeho výskyt se

projevil i ve Slezsku. Augmentativum *copan* se používal v jižní části středočeské oblasti a zasahoval až do jižních Čech. Pro jihozápadočeskou nářeční podskupinu byl typický i výraz *vrkoč*. (ČJA 1, s. 126) Podle mapy (ČJA 1, s. 125) se Zliv nacházela přesně na pomezí mezi označením *vrkoč* a *copan*, přičemž v Zahájí a v Českých Budějovicích je zvýrazněn pojem *copan*.

Při dotazování se slovo *vrkoč* vůbec nevyskytlo, nejčastěji zmiňovanou variantou byl *cop* (4 NJMG, 3 STŘG, 3 NJSJ), následoval *copan* (2 NJMG, 1 STŘG) a deminutivum *copánek* (2 NJMG, 1 NJSJ), jako označení pro dva a více pletenců, popř. pletenec kratších vlasů.

Deštík -u, m. – viz heslo **Přeháňka** ↓

Dostat se – viz heslo **Zberchat se** ↓

Fajnovej – viz heslo **Hajsavej** ↓

Faldovka -y, f. – vysoká bota, většinou využívaná při práci v mokřem prostředí. Ve *Slovníku spisovného jazyka českého* lze pod heslem *gumovka* nalézt, že se jedná o gumové holínky. (Gumovka, SSJČ, 2011, [cit. 13. 4. 2021]) V PSJČ je pod heslem *holínka* uvedeno, že jde o horní část vysokých bot, která chrání lýtka a holenní kost. (Holínka, PSJČ, 2007–2008, [cit. 13. 4. 2021])

Podle výsledků z dotazníku mohu konstatovat, že výrazy pro tyto boty jsou různé. Pojmenování *faldovky*, na něž odkazuje ve své práci i Mayer (2017, s. 45), se poměrně hojně používá (1 NJMG, 3 STŘG, 3 NJSJ) *Gumovky* byly jmenované celkem šestkrát (2 NJMG, 2 STŘG, 2 NJSJ), od tohoto slova je odvozen pojem *gumáky*, který zazněl jednou v každé generaci. Kromě výše jmenovaných variant hovořili respondenti i o *holínkách* (2 NJMG, 1 STŘG), o tvaru *holínky* (1 NJMG) či o augmentativu *holiny* (1 NJMG, 1 STŘG).

Fiflena -y, f. – viz heslo **Hůdě** ↑

Fracek -a, m. – viz heslo **Pulina** ↓

Gumák -u, m. – viz heslo **Faldovka** ↑

Gumovka -y, f. – viz heslo **Faldovka** ↑

Hajsavej – tento výraz je ekvivalentem ke slovu *citlivý*, *háklivý* či *náchylný k úhoně*. (Mayer, 2017, s. 46) Na tomto slově je znatelný i typický jev českých nářečí v užším smyslu – diftongizace *ý > ej*, jak jsem popisovala výše v kapitole Nářeční skupiny. Tento tvar byl

zmiňován v dotazníku napříč generacemi (3 NJMG, 2 STŘG, 1 NJSG), dále jsem se při výzkumu setkala s výrazem *citlivej* (3 NJMG, 3 STŘG, 1 NJSG). Respondenti střední a nejstarší generace uvedli také substantivum *cimprlich* (3 STŘG, 2 NJSG), jež je ve *Slovníku nespisovné češtiny* vysvětleno jako někdo *choulostivý* či *přecitlivělý*. (Hugo, 2020, s. 87) Jako synonymum ke slovu *citlivej* zazněl výraz *náchylnej* (2 NJMG, 1 NJSG), ve střední generaci dva informátoři hovořili o slovu *háklivej* a jeden dotazovaný nejmladší generace užívá i označení *fajnovej*.

Háklivej – viz heslo **Hajsavej** ↑

Hapina -y, f. – staré jízdní kolo sloužící k popojíždění po městě. (Mayer, 2017, s. 46) Fedorová se ve své kvalifikační práci domnívá, že slovo je odvozeno od značky kol Happy, jež k nám byly ve 20. a 30. letech dováženy z Anglie. (Fedorová, 2019, s. 67)

V mém výzkumu se na tomto výrazu shodli téměř všichni respondenti (3 NJMG, 4 STŘG, 1 NJSG). Jako spisovné označení bylo uváděno obecně *kolo*, jedna respondentka ze střední generace a jedna z generace nejstarší uváděly výraz *ukrajina*, toto označení je rovněž přeneseno od původní značky jízdních kol. Dvakrát se v odpovědích objevilo pojmenování *herka* (1 NJMG, 1 NJSG), jež je podle SSJČ označením něčeho starého, sešlého. (Herka, SSJČ, 2011, [cit. 13. 4. 2021]) Poslední variantou, která byla během dotazování zmiňována je *plečka* (2 NJSG). *Slovník nespisovné češtiny* uvádí *plečku* jako hanlivé označení pro zastaralé nebo nekvalitní mechanický výrobek. (Hugo, 2020, s. 331)

Harant -a, m. – viz heslo **Pulina** ↓

Holina / holinka / holínka -y, f. – viz heslo **Faldovka** ↑

Holka -y, f. – viz heslo **Hůdě** ↓

Hrablo -a, n. – viz heslo **Šorna** ↓

Hůdě -te, n. – pojmenování nedospělé dívky. Původním významem je *hudě!*, tedy volání na husu, popř. husopasku. (ČJA 1, s. 70) Podle mapy v ČJA (ČJA 1, s. 69) Zliv patřila do oblasti užívající pojmu *holka*, v Zahájí je vyznačeno i výraz *hůdě*. Běžně se v Čechách užívá obecněčeského výrazu *holka*, jenž proniká i na Moravu. Pro jihočeskou oblast byl typický i spisovný výraz *děvče*, který je odvozeninou od slova *děva*. (ČJA 1, s. 68)

Varianta *holka* během dotazování zazněla celkem devětkrát (3 NJMG, 3 STŘG, 3 NJSG), hojně se v odpovědích vyskytovalo i slovo *hůdě* (1 NJMG, 3 STŘG, 2 NJSG), jedna respondentka

z nejmladší generace a jedna z generace střední hovořily i o označení *slečna*. Dotazovaní nejmladší generace jmenovali i výrazy *fiflena*, *pipina* či *puberťačka*, vše s expresivním významem jako hanlivé označení.

Chvoj -e, f. – viz heslo **Chvojí** ↓

Chvojí -í, n. – ulámané/ostříhané čerstvé větve jehličnatých stromů. Odvozeniny od základu *chvoj*- se vyskytovali na téměř celém území českého národního jazyka. (ČJA 2, s. 192) Na mapě (ČJA 2, s. 193) spadala Zliv do oblasti užívající slovo *chůje*, které se v odpovědích vůbec neobjevilo a ani metodou přímého pozorování toto tvrzení nemohu potvrdit, protože v mém okolí nikdo tento tvar nepoužívá. V nedalekých Českých Budějovicích se používali i výrazy *chvoj* a *chvůj*, výraz *chvojí* se objevoval na Moravě a v severních Čechách.

Označení *chvojí* se při mém zkoumání objevilo u respondentů všech generací (4 NJMG, 3 STRĚG, 2 NJMG), hojně se v odpovědích vyskytoval i výraz *chvoj* (1 NJMG, 2 STRĚG, 1 NJMG), přičemž respondent nejmladší generace uvedl, že výraz *chvojí* používá jako množné číslo pro více větví a *chvoj* jako označení pouze pro jednu větev. Jedna dotazovaná z nejstarší generace používá slovo *chvojka*.

Chvojka -y, f. – viz heslo **Chvojí** ↑

Kálat / kolit – viz heslo **Sekat** ↓

Kaluž -e, f. – viz heslo **Lokáč** ↓

Kašmarajda -y, f. – viz heslo **Žahour** ↓

Klubalka -y, f. – předmět jehož pomocí se připevňuje prádlo na šňůru. Synonymum *kolík*, které jako odpověď na otázku v dotazníku uváděli téměř všichni respondenti (4 NJMG, 3 STRĚG, 1 NJSG), lze nalézt v SSJČ, stejně tak jako jeho deminutivum *kolíček* (1 NJMG, 1 STRĚG). (Kolík, SSJČ, 2011, [cit. 13. 4. 2021]) Poslední zmiňovanou variantou byl výraz *klubalka* (1 NJMG, 2 STRĚG, 2 NJSG), jejíž původ jsem nedohledala v žádné příručce.

Kolík / kolíček -u, m. – viz heslo **Klubalka** ↑

Kolostav -u, m. – „stojan určený pro jízdní kola“. (Hugo, 2020, s. 214) Toto pojmenování užívají všichni respondenti, někteří ho dokonce považují za spisovné slovo, pouze tři dotazovaní (2 NJMG, 1 STRĚG) uvedli, že kromě *kolostavu* používají i označení *stojan na kola*.

Konev -e, f. – viz heslo **Kropáč** ↓

Kořenáč -e, m. – viz heslo **Květník** ↓

Krompáč -e, m. viz heslo **Krumpáč** ↓

Kropáč -e, m. – pojmenování pro kropicí konev určené k zalévání rostlin. Jedná se o substantivum domácího původu odvozeného od verba *kropit*. (ČJA 2, s. 77) Tento výraz byl označen jako typický pro jihozápadočeskou nářeční podskupinu. Synonymum *konev* se užívala ve středočeských nářečí s přesahem do oblasti Jindřichohradecka a Táborska. (ČJA 2, s. 78)

Oba tyto výrazy byly v mém dotazníku zastoupeny přibližně stejně. Slovo *kropáč*, na které při svém dialektologickém výzkumu narazil i Mayer, používají 2 NJMG, 3 STŘG, 3 NJSJG a pojmenování *konev* 2 NJMG, 3 STŘG, 3 NJSJG, přičemž někteří respondenti hovoří o *konvi* jako o spisovném názvu a jedna respondentka z nejstarší generace rozlišuje *kropáč* jako kropicí konev (tedy konev s kropítkem) a *konev* (bez kropítka na zalévání a dále pak v jiném významu jako nádoba např. na borůvky).

Krumpáč -e, m. – ruční náradí na kopání, se dvěma rameny, která jsou zakončena hroty. (Krumpáč, Internetová jazyková příručka, 2008–2021, [cit. 14. 4. 2021]) *Spisovný slovník jazyka českého* v definici uvádí i obecněčeskou podobu – *krompáč*. (Krumpáč, SSJČ, 2011, [cit. 14. 4. 2021]) Z mého výzkumu vyplývá, že převahu v užívání má výraz *krumpáč*, který uvedlo osm respondentů, *krompáč* zmínila jedna respondentka nejmladší generace a dva respondenti generace nejstarší.

Květináč -e, m. – viz heslo **Květník** ↓

Květník -u, m. – nádoba, ve které jsou zasazené pokojové či venkovní rostliny. Podle ČJA je slovo odvozeno od výrazu *květ* a nádoba je pojmenována podle svého účelu, podobně jako *květináč*, jenž má původ ve slově *květina*. *Květináč* pronikl do nářečí ze spisovné češtiny a spíše se vyskytoval ve východních Čechách a na západní Moravě. (ČJA 1, s. 298)

Na mapě (ČJA 1, s. 299) se Zliv nachází v oblasti, kde se užívá spíše slova *květník*, v Českých Budějovicích pak i *květináč* a v Zahájí *bezkrejtko*.

V mé nářeční sondě se nejčastěji objevoval pojem *květináč* (4 NJMG, 3 STŘG, 3 NJSJG), dále *květník* (1 NJMG, 3 STŘG). Dvě respondentky nejstarší generace dále používají i starší pojmenování *kořenáč* a u dvou respondentů střední generace v odpovědích zazněl výraz *žardina* jako označení pro keramickou nádobu na květiny. Tento pojem jsem bohužel nenašla v žádné příručce či slovníku. Domnívám se, že jde o odvozeninu od slova *žardiniéra*, která je definována v SSJČ jako „široká nádoba na květiny“. (*Žardiniéra*, SSJČ, 2011, [cit. 26. 4. 2021])

Liják -u, m. – silný, prudký déšť. *Liják* se používal v Čechách, na střední a západní Moravě a v západním Slezsku. Toto slovo je odvozeno od praslovanského *liti*. (ČJA 2, s. 356)

Tento výraz se hojně vyskytoval v odpovědích respondentů (2 NJMG, 3 STŘG, 3NJSJG), kromě toho se ve Zlivi užívá dále slovo *slejvák* (2 NJMG, 2 STŘG), které je zachycené na mapě (ČJA 2, s. 357) v bodě 451 – obec Hůrky ležící necelých třicet kilometrů od Zlivi. Jedna respondentka ze střední generace uvedla dále výraz *lijavec* a respondentka z nejmladší generace ke své odpovědi připojila ještě spisovné slovní spojení *průtrž mračen*.

Ljavec -e, m. – viz heslo **Liják** ↑

Lokáč -e, m. – podle SSJČ se jedná o nářeční označení větší louže, která málokdy vysychá. (Lokáč, SSJČ, 2011, [cit. 25. 4. 2021]) Tento výraz je příbuzný k latinskému *lacus*, což znamená jezero. Slovo *kaluž*, stejně jako *louže* je spisovným výrazem pro mělkou prohlubeň se zachycenou vodou. (Louže, SSJČ, 2011, [cit. 25. 4. 2021]) Podle ČJA 2 (s. 318) slovo *louže* pochází ze staročeského *lúžě* a užívalo se v západní části jihozápadočeské nářeční podskupiny a v přiléhající části středočeských nářečí. Podle mapy (ČJA 2, s. 317) Zliv patřila do oblasti, kde se vyskytuje výraz *lokáč*, v Českých Budějovicích dále výraz *kaluž*.

Všichni dotazovaní uvedli slovo *louže* a hojně se objevoval i pojem *kaluž* (3 NJMG, 2 STŘG, 3 NJSJG), přičemž nejmladší generace toto slovo považuje již za zastaralé a jedna respondentka uvedla, že rozlišuje velikost prohlubně, tedy *louže* – větší prohlubeň, *kaluž* – menší prohlubeň. Ve střední generaci se objevil i výraz *lokáč*, o kterém se ve své bakalářské práci zmiňují i Mayer (2017, s. 48), Kinclová a Fedorová ve své diplomové práci, která zde zmiňuje, že termín *lokáč* se v běžné mluvě na Českobudějovicku používá sporadicky. Jedna respondentka užívá pro louži označení *rigol*, jež jsem v ČJA nenašla ale podle SSJČ je označením pro strouhu, která slouží k odvádění vody. (Rigol, SSJČ, 2011, [cit. 25. 4. 2021])

Louže -e, f. – viz heslo **Lokáč** ↑

Mísa -y, f. – viz heslo **Vajdlink** ↓

Naběračka -y, f. – „kuchyňské náradí na nabrání tekutin či sypkých potravin“. (Naběračka, SSJČ, 2011, [cit. 14. 4. 2021]) Podle ČJA 1 (s. 286) se tento výraz vyskytoval pouze jako okrajová dubleta. Nejvíce byl v Čechách rozšířen název sběračka, popř. *zběračka*, sporadicky se objevovaly i výrazy *sběračka* a *žberačka* v okrajových úsecích.

Naběračku zmínili všichni respondenti z nejmladší a střední generace, u nejstarší generace se slovo objevilo pouze u jednoho respondenta, zbylé respondentky této generace uvedly výraz

žberačka. Jedna informátorka ze střední generace užívá také slovo *žbjeračka* a dva respondenti používají pojem *sběračka* (1 NJMG, 1 STRĚG).

Náchylnej – viz heslo **Hajsavej** ↑

Pangejt -u, m. – viz heslo **Škarpa** ↓

Parchant -a, m. – viz heslo **Pulina** ↓

Pedál -u, m. – viz heslo **Šlapačka/šlapka** ↓

Pikador -u, m. – označení párku v rohlíku. Podle Hugova *Slovníku nespisovné češtiny* se jedná o slangové pojmenování, které používá současná mládež. (Hugo, 2020, s. 331) Z mého dotazování vyplývá používání tohoto slova napříč všemi generacemi. Pouze dva respondenti z nejmladší generace uvedli, že navíc hovoří o *párku v rohlíku*, pokud mluví spisovně nebo s někým, kdo nepochází z Českobudějovicka. O pojmenování *pikador* se zmiňuje i Mayer a Fedorová.

Pipina -y, f. – viz heslo **Hůdč** ↑

Plaňka -y, f. – nářeční pojmenování svislé dřevěné tyčky v plotě. Podle ČJA slovo *plaňka* se používalo v západní polovině Čech. Podle mapy (ČJA 3, s. 93) Zliv náležela do oblasti užívající tohoto výrazu, v Českých Budějovicích bylo možné se setkat i s pojmem *laťka*.

To, že Zliv spadá do této oblasti jsem si ověřila téměř u všech respondentů (2 NJMG, 4 STRĚG, 3 NJSG), jedna respondentka NJMG uvedla *lať* či *laťka* a další dotazovaná *tyčka*.

Podprda -y, f. – viz heslo **Šajska** ↓

Podprsenka -y, f. – viz heslo **Šajska** ↓

Poklice -e, f. – viz heslo **Puklička/poklička** ↓

Poklopec -ce, m. – viz heslo **Příklopec** ↓

Povjášet – činnost, při které se připevňuje prádlo na šňůru. Podle ČJA se tato varianta s předponou užívala na Plzeňsku a v oblasti mezi Českými Budějovicemi a Prachaticemi, jinak se na celém území českého národního jazyka vyskytovaly výrazy nepředponové. (ČJA 1, s. 324)

Výskyt tohoto slova na Českobudějovicku dokazuje i slovní zásoba obyvatel Zlivi. *Povjášet* zaznělo téměř při každém dotazování (4 NJMG, 3 STRĚG, 2 NJSG), respondent střední generace

uvedl *pověsit*, tedy vidovou dvojici, a čtyřikrát zněla odpověď *věšet* (1 NJMG, 1 STRĚG, 2 NJSJG).

Povjesit – viz heslo **Povjášet** ↑

Průtrž mračen – viz heslo **Liják** ↑

Přehánka -y, f. – krátký lokální déšť. (Mayer, 2017, s. 47) Tento výraz se objevil ve slovní zásobě téměř všech respondentů (4 NJMG, 4 STRĚG, 1 NJSJG), následně informátoři zmiňovali deminutivum *deštík* (1 NJMG, 1 NJSJG) a jedna dotazovaná z nejstarší generace uvedla pojem *přeprška*. Všechna tato slova jsou uvedena v SSJČ.

Přeprška -y, f. – viz heslo **Přehánka** ↑

Příčka -y, f. – viz heslo **Šprsel / špršel / šprušel** ↓

Příklopec -ce, m. – přední horní část kalhot, která se zapíná na knoflíky, popř. zipem. (Příklopec, PSJČ, 2007–2008, [cit. 14. 4. 2021]) V PSJČ i v SSJČ lze nalézt synonymum *poklopec*. (Poklopec, SSJČ, 2011, [cit. 14. 4. 2021]) Ve Zlivi se tato slova používají přibližně stejně – *příklopec* (2 NJMG, 2 STRĚG, 2 NJSJG), *poklopec* (3 NJMG, 2 STRĚG, 1 NJSJG). Respondentka nejmladší generace uvedla, že používá oba výrazy, ale s rozdílem podle pohlaví, pro které jsou kalhoty určeny, tedy pánské kalhoty mají *poklopec*, dámské *příklopec*. Jedna dotazovaná z nejstarší generace hovořila i o *šrundě*, ale bohužel tento pojem jsem nedohledala v žádné jazykovědné příručce.

Příkop -u, m. – viz heslo **Škarpa** ↓

Pubertáčka -y, f. – viz heslo **Hůdě** ↑

Puklička / poklička -y, f. – víko sloužící k přikrytí hrnce či konvice. Slovo je významově příbuzné k verbu *klopit*. ČJA uvádí, že je třeba deminutiva *poklička/puklička* od výrazu *poklice/puklice* pokládat z historického hlediska za dva samostatné lexémy. Pro jihozápadočeská nářečí bylo typické *pu-*, kdežto pro severočeské *po-*. (ČJA 1, s. 282) V Internetové jazykové příručce lze nalézt, že *poklička* je zdobnělinou spisovného výrazu *poklice*. (Poklička, Internetová jazyková příručka, 2008–2021, [cit. 26. 4. 2021])

Ve Zlivi se využívá spíše podoba s *po-*, tedy *poklička*, kterou uvedli všichni respondenti, a *poklice* (2 NJMG, 2 STRĚG, 1 NJSJG), přičemž dotazovaní rozlišují velikost víka (*poklička* je menší, *poklice* větší). Pojem *puklička* zmínila pouze jedna informátorka z nejstarší generace. V odpovědích nejmladší generace také zaznělo *puklice*, ale ve smyslu *poklic na kolech auta*.

Pulina -y, f. – hanlivé označení pro nevychované děvče. Slovo v tomto smyslu není uvedeno v žádné příručce, ale metodou přímého pozorování mohu potvrdit, že se tento výraz ve zkoumané oblasti používá jako pojmenování nevychované dívky, ale i jako označení pro ženský pohlavní orgán. O slově *pulina* se zmiňuje i Jílek ve své práci *Jihočeský člověk a jeho řeč*, kde uvádí, že se jedná o pojmenování housky pečené z kruchové (černé) mouky. Hotová houska neboli *kruchovka* se rozpúlila, a proto nesla název *pulina* či *púlalka*. (Jílek, 1961, s. 216)

Odpovědi při mém dotazování na označení osoby byly velmi různorodé, varianta *pulina* se vůbec neobjevila v nejstarší generaci (3 NJMG, 2 STŘG). Respondentka nejmladší generace uvedla deminutivum *pulinka* a informátor ze střední generace slovní spojení *pulča julča*. Dotazování hovořili i o označení *fracek* (2 NJMG, 1 STŘG), ale tímto slovem by nazvali nevychované dítě bez rozdílu pohlaví, stejně tak jako výrazem *zlobidlo* (1 NJMG, 2 NJSJG). V tomto smyslu byla uváděna další pojmenování – *harant*, *zmetek*, *spratek*, *parchant*, *smrad* či deminutivum *smrádě*.

Rigol -u, m. – viz heslo **Lokáč** ↑

Rozsvítit – uvést v činnost žárovku/světlo. Tato podoba byla rozšířena téměř po celých Čechách, na Příbramsku, Tábořsku a severním Českobudějovicku se vyskytovalo odvozené *nasvítit* a v oblasti jižních Čech se užívalo i dialektismu *roužnout*. (ČJA 1, s. 344) Sloveso *rozsvítit* je dokonavé, utvořeno od slovesa *svítit* přidáním prefixu *roz-*, který znamená počátek děje. *Roužnout* je odvozeno od nářečního *rožnout* (které je odvozeninou od slova *rozžehnout*) nářečním dloužením prefixu, tedy z původní předpony *róz-* > *ruoz-* > *růz-* > *rouz*. (ČJA 1, s. 344)

Podle mapy Zliv spadala do oblasti používající *nasvítit* nebo *roužnout* a v nedalekých Českých Budějovicích je vyznačeno i *rozsvítit*. Užívání varianty *nasvítit* nemohu potvrdit, protože při dotazování nebyla vůbec uvedena. Rovněž metodou přímého pozorování mohu doložit, že její použití v běžném hovoru je spíše sporadické. Všichni respondenti vybrali výraz *rozsvítit*. *Roužnout* už se tak hojně nevyskytovalo (3 STŘG, 2 NJSJG) a jeden informátor nejmladší generace uvedl i sloveso *rožnout*.

Roužnout – viz heslo **Rozsvítit** ↑

Sběračka -y, f. – viz heslo **Naběračka** ↑

Sekat – dělit něco pomocí úderů ostrými předměty. (Sekat, SSJČ, 2011, [cit. 26. 4. 2021]) Tento výraz se vyskytoval v jihozápadních Čechách a na jižní Moravě. Více rozšířené bylo

verbum *štípat* (např. dříví – dělit polena na menší kusy prostřednictvím sekyry), které se užívalo na téměř celém území českého národního jazyka. Ke starším slovům patří *kálat*, které se používalo na okraji jihozápadočeské nářeční podskupiny a na Jindřichohradecku se užívala podoba *kolit*. (ČJA 1, s. 390)

Na mapě (ČJA 1, s. 393) je znázorněno, že Zliv náležela do oblasti používající verbum *štípat* a v Českých Budějovicích a v obci Zahájí se běžně používalo i *sekat*. V mém dotazníku převažovala varianta *štípat*, zvolili ji všichni respondenti. *Sekat* uvedli dva dotazovaní z nejmladší generace, přičemž jeden uvedl, že rozlišuje činnosti – *sekat dříví, štípat třísky*. Výraz *kálat/kolit* nepoužívá nikdo z respondentů.

Slečna -y, f. – viz heslo **Hůdě** ↑

Slejšák -u, m. – viz heslo **Liják** ↑

Stoka -y, f. – uměle vytvořený příkop určený k odvodu odpadní či přebytečné vody. (Stoka, SSSČ, 2011, [26. 4. 2021]) Podle ČJA Zliv náležela do oblasti užívaní označení *stoka*, v Českých Budějovicích se dále používali i výrazy *příkop* a *strouha*. (ČJA 2, s. 333)

Výraz *škarpa*, jenž je výrazem spisovným, se ve slovní zásobě respondentů objevoval nejčastěji (2 NJMG, 3 STRĚG, 2 NJSG). Slovo pochází ze staroněmeckého slova *Skarpe* a bylo typické pro středočeskou nářeční oblast. (ČJA 2, s. 330, 332). Hojně se v této oblasti užívá i slovo *strouha* (3 NJMG, 1, STRĚG, 1 NJSG), označení *stoka* a *příkop* uvedli při dotazování pouze příslušníci střední a nejstarší generace. V odpovědích bylo uvedeno i slovo *pangejt*, které se podle ČJA vyskytovalo v západních Čechách, a to konkrétně u nejmladší generace dvakrát a u střední generace jednou a jednou jako označení pro patník s odrazkou.

Strouha -y, f. – viz heslo **Stoka** ↑

Šajska -y, f. – nespisovné označení podprsenky. (Hugo, 2020, s. 408) Ve *Slovníku nespisovné češtiny* je pod heslem *šajska* uvedeno i užívání tohoto slova pro označení praku. Hugo se domnívá, že je slovo odvozené z německého *schießen* (střílet). (Hugo, 2020, s. 408) To, že se jedná o poměrně frekventované slovo na Českobudějovicku, potvrdila i nářeční sonda Fedorové. (Fedorová, 2019, s. 75)

Výraz *podprsenka*, jenž je výrazem spisovným, se také v mém výzkumu vyskytoval nejčastěji (3 NJMG, 2 STRĚG, 3 NJSG), dále jsem se setkala s výrazem *podprda* (3 NJMG, 3 STRĚG, 1 NJSG), který Hugo v SNČ označil za vulgární tvar slova *podprsenka*. (Hugo, 2020, s. 335)

Poslední zmiňovanou variantou byla *šajska*, jež byla v dotazníku jmenována celkem šestkrát (3 NJMG, 2 STŘG, 1 NJSG).

Škarpa -y, f. – viz heslo **Stoka** ↑

Škopek -u, m. – viz heslo **Vajdlík** ↓

Šlapačka / šlapka -y, f. – pedály na kole. (Mayer, 2017, s. 47) Výraz *šlapačka*, který je uvedený také v SSJČ vybralo nejvíce respondentů (4 NJMG, 1 STŘG, 2 NJSG). (Šlapačka, SSJČ, 2011, [cit. 14. 4. 2021]) Dále SSJČ zmiňuje pojem *šlapka* (1 NJMG, 3 STŘG) jako označení pro část pedálu jízdního kola. (Šlapka, SSJČ, 2011, [cit. 14. 4. 2021]) Samotné slovo *pedály* uvedli tři respondenti střední generace a dva generace nejstarší.

Šorna -y, f. – nástroj k odhrabávání sněhu, užívající se zejména v jižních Čechách. (Šorna, Čeština 2.0, 2008–2021, [cit. 25. 4. 2021]) V SSJČ je uvedeno, že toto slovo je pojmenováním pro škrabku na saze. (Šorna, SSJČ, 2011, [cit. 25. 4. 2021]) Podle mého výzkumu se ve Zlivi vedle výrazu *šorna* (2 NJMG, 3 STŘG, 2 NJSG) používá i označení *hrablo* (4 NJMG, 4 STŘG, 2 NJSG). Na tento výraz poukazují ve své diplomové práci i Fedorová, jež se zabývala běžnou mluvou v Českých Budějovicích, a ve svých bakalářských pracích i Mayer věnující se mluvě ve Zlivi a Kinclová rovněž zabývající se českobudějovickou mluvou.

Šprcle / špršle -e, f. – viz heslo **Šprsel / špršel / šprušel** ↓

Šprsel / špršel / šprušel -e, m. – kulatá příčka žebříku, popř. žebřin. Všechny tyto podoby slova jsou odvozené z německého *Spriessel*. (ČJA 3, s. 296)

Situace je v tomto případě velmi různorodá, v odpovědích dotazování uvedli *špršel* (1 NJMG, 1 STŘG, 2 NJSG), jeden respondent z nejmladší generace užívá *šprušel* a jeden informátor nejstarší generace *šprsel*. Dále byly uváděny podoby slova se změnou rodu na femininum – *šprcle* (1 NJMG, 1 STŘG) a *špršle* (2 STŘG) a v jednom případě u nejmladší generace se používá i výrazu *příčka*.

Šrunda -y, f. – viz heslo **Příklopec** ↑

Štípánka / švánka -y, f. – odštípnutá část dřevěného polínka, která je vhodná na podpal. Pojmenování *švánky* se objevovaly na Prachaticku a Doudlebsku, jeho hláskoslovná varianta *špánky* se používalo zejména na Chodsku a Klatovsku a na Českobudějovicku a Jindřichohradecku byl rozšířen název *štípánky*. (ČJA1, s. 392, 394) Varianta s krátkém a

štípanka je uvede v SSJČ jako ekvivalent ke slovu *tříška*. (Štípanka, SSJČ, 2011, [cit. 26. 4. 2021])

Výraz *třísky*, které se podle mapy používají v Zahájí (ČJA 1, s. 393), uvedlo nejvíce respondentů (3 NJMG, 3 STRĚG, 3 NJSJ), následuje varianta *štípánky* (2 NJMG, 3 STRĚG, 1 NJSJ) a dva respondenti (1 NJMG, 1 NJSJ) používají i nářeční označení *švánky*.

Štípat – viz heslo **Sekat** ↑

Šuple -te, n. – viz heslo **Šuplík** ↓

Šuplík -u, m. – přihrádka ve stole nebo ve skříni. Podle *Slovníku nespisovné češtiny* existují i varianty *šufle* a *šuvle*. (Hugo, 2020, s. 443) Výraz je odvozen od slova *šuple*, které má původ v němčině, uvádí SSJČ. Toto pojmenování uvádí i Mayer ve své práci. (2017, s. 47)

Varianta *šuplík* se v mém dotazníku vyskytovala nejčastěji (3 NJMG, 4 STRĚG, 2 NJSJ), dále pak *šuple* (2 NJMG, 1 STRĚG, 2 NJSJ), často byl zmiňován rozdíl ve velikosti přihrádek. U nejmladší generace jednou zaznělo i slovo *zásuvka* jako spisovné označení.

Švajda -y, f. – viz heslo **Žahour** ↓

Tříška -y, f. – viz heslo **Štípánka / švánka** ↑

Uzdravit se – viz heslo **Zberchat se** ↓

Vajdlink -u, m. – mísa na zadělávání. (Hugo, 2020, s. 470) Variantu *vajdlink* zvolili téměř všichni respondenti – 2 NJMG, 3 STRĚG, 3 NJSJ, na druhém místě se objevoval spisovný výraz *mísa* (3 NJMG, 2 STRĚG, 1 NJSJ). V jednom případě nejmladší generace zněla odpověď *škopek*, což je podle *Slovníku nespisovné češtiny* označením pro kbelík či vědro. (Hugo, 2020, s. 415) V bakalářské práci Kinclové je uvedeno kromě výrazu *vajdlink* ještě podoba *vajlink* a autorka zde uvádí, že se jedná o označení káry či vozíku, který se připojuje za auto. (Kinclová, 2016, s. 56)

Vejměnek / vejminek -u, m. – [vejmněnek] označení budovy nacházející se nedaleko hlavního domu, která sloužila k ubytování rodičů či prarodičů již samostatně nehospořících. (Balík, 2019, s. 3, srov. Mayer, 2017, s. 47) Spisovný výraz podle SSJČ je *výměnek*. (Výměnek, SSJČ, 2011, [cit. 9. 4. 2021]) Zliv na mapě (ČJA 3, s. 53) spadá do oblasti, ve které se užívalo označení *výměnek*.

Z dotazníků vyplývá, že se v této oblasti spíše užívá podoba s diftongizovaným **ý > ej**, tedy *vejměnek* (2 NJMG, 3 STRĚG, 3 NJSJG). Jeden respondent nejmladší generace uvedl pojem *výměnek* jako spisovnou podobu slova a respondentka střední generace uvedla označení *vejmínek*. U dvou respondentů nejmladší generace jsem se setkala s tím, že výraz vůbec neznali. Domnívám se tedy, že se z tohoto označení pomalu stává tzv. historismus, tzn. označení již zaniklých jevů či reálií spjatými s minulostí. (Martincová, 2017, [cit. 9. 4. 2021])

Věšet – viz heslo **Povjášet** ↑

Vyhrabat se – viz heslo **Zberchat se** ↓

Vykurýrovat se – viz heslo **Zberchat se** ↓

Vylízat se – viz heslo **Zberchat se** ↓

Výměnek -u, m. – viz heslo **Vejměnek / vejminek** ↑

Vyškrabat se – viz heslo **Zberchat se**

Zberchat se – uzdravit se. SSJČ uvádí jako synonyma *vzchopit se*, *vzpamatovat se*. (Zberchat se, SSJČ, 2011, [cit. 14. 4. 2020]) Při mém dotazování se odpovědi velice lišily, výraz *zberchat se* zmínilo pět respondentů (1 NJMG, 1 STRĚG, 3 NJSJG) z toho lze usuzovat, toto slovo se nyní tolik nepoužívá. Další variantou bylo verbum *vyhrabat se* (1 NJMG, 2 STRĚG), jež je popsáno v SNČ jako „dostat se z nesnází, z nechtěného postavení“. (Hugo, 2020, s. 487), početně stejné zastoupení měla i slova *dostat se* a *uzdravit se* (obě 2 NJMG, 1 STRĚG). V nejmladší generaci se objevilo dále slovo *vykurýrovat*, které je v NSČ vysvětleno jako *uzdravit se*. (Hugo, 2020, s. 490) Jeden respondent z generace střední uvedl *vylízat se*, pod tímto heslem v NSČ lze nalézt vysvětlení, že se někdo uzdravil z vážného úrazu či těžší nemoci. (Hugo, 2020, s. 491) Další respondent ze stejné generace používá ve stejném kontextu *vyškrabat se* a informatorka z nejstarší generace hovořila o slovesu *zotavit se*, které lze nalézt v Internetové jazykové příručce pod heslem *zotavit* ve smyslu *nabrat síly, uzdravit se*. (Zotavit, Internetová jazyková příručka, 2008–2021, [cit. 14. 4. 2021]) Verba *zotavit se*, *uzdravit se* patří do spisovné češtiny.

Zlobidlo -a, n. – viz heslo **Pulina** ↑

Zotavit se – viz heslo **Zberchat se** ↑

Žahour -u, m. – omáčka z rozvařeného čerstvého ovoce s cukrem a se smetanou. (Žahour, PSJČ, 2007–2008, [cit. 14. 4. 2021]) Tento výraz lze nalézt i v Hugově *Slovníku nespisovné češtiny*, kde je uvedeno, že se jedná o nářeční pojmenování „husté sladké omáčky

z rozmačkaných jahod, malin nebo borůvek, s cukrem a se smetanou, kterou se přelévají lívance.“ (Hugo, 2020, s. 522)

S tímto výrazem jsem se setkala především u nejstarší generace, kde tuto variantu používají všichni respondenti, ve střední generaci pokrm takto nazývají dva respondenti. Dva dotazovaní z nejmladší generace pokrm vůbec neznají, tudíž toto označení nepoužívají. Dále zaznělo slovo *kašmarajda* (2 NJMG, 1 STRG) a jeden respondent střední generace hovořil o *švajdě*. Obě posledně zmíněná slova jsem nenašla v žádné příručce.

Žardyna -y, f. – viz heslo **Květník** ↑

Žberačka / žběračka -y, f. – viz heslo **Naběračka** ↑

Závěr

Cílem této práce bylo zachytit, které nářeční výrazy typické pro Zliv a její okolí jsou stále živé v běžné mluvě místních obyvatel. Nářeční sonda byla provedena na základě dialektologického dotazníku, z jehož výsledků jsem následně sestavila slovníček nářečních pojmů. V něm je zobrazeno, které výrazy jsou v dnešní době používané či zda se ze slovní zásoby vytrácejí.

Vzhledem k tomu, že Zliv leží nedaleko Českých Budějovic, které byly dlouhodobě jazykově ovlivňovány německými obyvateli města, objevují se často ve zlivské mluvě germanismy, jako např. *hajsavej*, *šajska*, *škarpa*, *šprsel* / *špršel* / *šprušel*, *šuplík* apod.

Některé nářeční výrazy postupně zanikají. To mohu doložit srovnáním svého výzkumu se starším sběrem slovní zásoby ČJA, neboť výzkum k atlasu byl proveden v 60. a 70. letech 20. století. Z toho důvodu se výsledky mé jazykové sondy často neshodovaly s daty ČJA. Například by se podle ČJA mělo používat ve zkoumané oblasti bezpředponové verbum *hodit se* (ČJA 1, s. 170), to se ale při mém výzkumu vůbec neobjevilo, naopak nejfrekventovanějším výrazem bylo *bouchnout se* a do běžné mluvy střední a nejmladší generace proniká i *bacit se* (viz s. 37). Dalším případem stírání nářečního výrazu je i vytráčení pojmu *vrkoč*, který by se měl společně s výrazem *copan* ve Zlivi objevovat. V předkládané nářeční sondě se toto slovo však vůbec nevyskytlo (viz s. 37).

Ačkoli podle mapy spadá Zliv do oblasti užívající substantivum *chůje* (ČJA 2, s. 193), v provedeném zkoumání se neobjevilo. Při dotazu na *chvojí* uvedl jeden respondent nejmladší generace i významovou odlišnost, tedy že *chvojí* považuje za množné číslo a označuje tak více větví, kdežto *chvoj* používá jako číslo jednotné (viz s. 40).

Dalším rozdílem mezi mým výzkumem a výzkumem ČJA je v označení *pokličky* a *pukličky*. ČJA uvádí, že pro jihozápadočeskou oblast je typické *puklička* (ČJA 1, s. 282), v dané jazykové sondě tento výraz použila pouze jedna respondentka nejstarší generace, jinak všichni dotazovaní uváděli spisovné deminutivum *poklička*. Domnívám se tedy, že tento nářeční jev se objevuje už jen sporadicky a téměř se z běžné mluvy místních vytratil. Při zmínce slova *puklice* respondent nejmladší generace uvedl metaforické rozšíření významu pro označení *poklic na kolech auta* (viz s. 44).

Překvapilo mě, že výraz *květník*, jenž by se podle ČJA měl na tomto území používat nejvíce (ČJA 1, s. 299), nezmnili respondenti nejstarší generace. Nejčastější variantou bylo slovo *květináč*, které proniklo do nářečí ze spisovného jazyka a původně se používal spíše ve

východních Čechách a na západní Moravě. Při tomto dotazu se vyskytl i výraz *žardina*, u nějž se domnívám, že je odvozeninou slova *žardiniéra* (viz s. 41).

Proces stírání nářečních jevů se projevil i např. u výrazu *roužnout* (ČJA 1, s. 344), který zmínili pouze respondenti nejstarší a střední generace (viz s. 45). Verbum *nasvítit* ve své mluvě nepoužívá nikdo z dotazovaných a pomocí metody přímého pozorování mohu doložit, že jeho užívání v běžné mluvě je spíše sporadické (viz s. 45). Pojem *lokáč* (ČJA 2, s. 317) se téměř vytratil ze slovní zásoby místních mluvčích, zmínila jej totiž pouze jedna respondentka střední generace (viz s. 42), což potvrzuje i výzkum Měšťanové. (Měšťanová, 2018, s. 147) Slova *kálat* / *kolit* (ČJA 1, s. 390) nezmínil nikdo z dotazovaných. Metodou přímého pozorování potvrzují, že se tento výraz ve zkoumané oblasti téměř nepoužívá (viz s. 45). Při dotazu na *sekání* jsem se setkala u jednoho respondenta s rozlišením činností, tedy *seká dříví, štípe třísky*. Z aktivní slovní zásoby se vytrácejí i slova *příkop* a *stoka* (ČJA 2, s. 333), která se objevila v odpovědích pouze střední a nejstarší generace, ovšem někteří respondenti nejmladší a střední generace zmínili i nářeční výraz *pangejt*, jenž je původně typický pro oblast západních Čech (viz s. 46).

Naopak některé nářeční výrazy jsou živé napříč generacemi, což dokazují i kvalifikační práce Fedorové (Fedorová, 2019), Kinclové (Kinclová, 2016), Mayera (Mayer, 2017) a Měšťanové (Měšťanová, 2018), jako např. *klubalka* (viz s. 40), *šajska* (viz s. 46), *šorna* (viz s. 47), *pikador* (viz s. 43), který je známý ve všech generacích, ačkoliv se jedná o pokrm spojovaný spíše s mladšími generacemi. (Měšťanová, 2018, s. 145) V souvislosti s nářečním pojmem *pulina* se objevilo i sousloví *pulča julča* (viz s. 45). Za pozornost jistě stojí i stále používaný nářeční výraz *kolostav*, jenž někteří respondenti považují dokonce za slovo spisovné (viz s. 40). Dalším výrazným pojmem, který se užívá ve zkoumané oblasti je výraz *povjášet* (věšet prádlo), který byl zmíněn téměř při každém dotazování (ČJA 1, s. 324). Objevila se i jeho vidová opozice – *pověsit* a k němu dále bezpředponové *věšet* (viz s. 43). Živé zůstalo i pojmenování holínek *faldovky*, i když tuto variantu z nejmladší generace zvolil pouze jeden respondent. Nejspíše zde také pomalu dochází ke stírání tohoto výrazu (viz s. 38).

Daná nářeční sonda se shodovala s výzkumem ČJA v označení pro nedospělou dívku, tedy s výrazem *hůdě* a obecněčeským pojmenováním *holka* (ČJA 1, s. 69). Výsledky bádání se však rozcházejí v tvrzení, že podle ČJA je pro jihočeskou oblast specifické i užívání spisovného substantiva *děvče*, které během dotazování nikdo z respondentů neuvedl. Výraz *hůdě* nejspíše rovněž podléhá procesu stírání, neboť jej z nejmladší generace použil pouze jeden mluvčí (viz s. 39). Na tento jev poukazuje ve své disertační práci i Květa Měšťanová. Zmiňuje se, že označení *hůdě* se nevyskytuje v mluvě mladé generace. (Měšťanová, 2018, s. 141)

Zajímavá jazyková distinkce zazněla i během dotazování na klín kalhot, při kterém respondentka nejmladší generace uvedla, že rozlišuje, jedná-li se o dámské či pánské oblečení. Pro dámské kalhoty uvedla výraz *příklopec*, pro pánské *poklopec*. K této otázce jedna dotazovaná nejstarší generace uvedla i označení *šrunda*, které není uvedené v žádné příručce. Předpokládám, že tento výraz je již setřený. Varianty *příklopec* a *poklopec* měly stejné zastoupení v odpovědích, výraz *příklopec* je užíván rovnoměrně ve všech generacích, *poklopec* spíše užívají mladší mluvčí (viz s. 44).

Za zmínku jistě stojí i rozdíl v pojmenování *cmunda* a *bramborák*. Přičemž *bramborákem* označovali respondenti smaženou bramborovou placku a *cmundou* nazvali pokrm ze stejných ingrediencí, ale pečený (viz s. 37). Měšťanová ve své práci uvádí, že „*bramboráku* se neřekne jinak než *cmunda*“ (Měšťanová, 2018, s. 146)

Na základě analýzy dotazníkového šetření mohu potvrdit používání výrazu *vajdlínek* pouze v této podobě. Nepotvrdily se tak další podoby tohoto lexému (viz s. 48).

Přestože je práce zaměřena především na lexikum, setkala jsem se rovněž s jevy hláskoslovnými. Jedná se o typické rysy obecné češtiny, jako je např. protetické *v-*, které mohu doložit pouze metodou přímého pozorování či diftongizace *y > ej*. Tento jev se objevil při dotazování na synonymum k adjektivu *citlivý*. Kromě výrazu *cimprlich*, jenž byl přítomný pouze ve střední a nejstarší generaci, se vyskytla i slova s výše zmiňovanou dvojhláskou, např. *citlivej*, *hajsavej*, *háklivej* apod (s. 38). Diftongizace je patrná i v nářečním výrazu *vejměnek / vejminek* (ČJA 3, s. 53). Toto slovo je zajímavé i z hlediska užívání, protože dva z respondentů nejmladší věkové kategorie uvedli, že neznají nejen výraz, ale ani danou realii, kterou pojem označuje. Z toho důvodu se domnívám, že se jedná o tzv. historismus, jak jsem již uváděla u samotného hesla (viz s. 48).

Na samém začátku práce bylo pracovní hypotézou, že aktivní slovní zásoba místních obyvatel je v dnešní době ovlivněna obecnou češtinou, popř. spisovnou češtinou a nářeční výrazy se postupně vytrácejí. Výzkum dané bakalářské práce tuto tezi potvrdil. Jak jsem již zmiňovala výše, některé nářeční pojmy se z lexika respondentů zcela vytratily (např. *kolit*, *kálat*, *vrkoč* apod.). Proces stírání nářečních jevů se potvrdil i v disertační práci Měšťanové, která se tímto procesem zabývala. (Měšťanová, 2018) V porovnání s kvalifikačními pracemi Kinclové a Fedorové, které se zabývaly mluvou v Českých Budějovicích, jsou rozdíly mezi slovní zásobou obyvatel Zlivi a Českých Budějovic téměř zanedbatelné, výjimkou je již zmiňované slovo *povjášet*. Co se týče substantiva *šrunda*, bylo by nutné provést podrobnější nářeční výzkum,

zda se jedná o specifický lokální rys. Tato nářeční sonda potvrdila i výzkum Matěje Mayera, jenž se zabýval stejnou oblastí. Mayer ve své práci rovněž poukazuje na specifické výrazy jako např. *faldovky*, *hajsavej*, *hapina*, *hůdě*, *klubalky*, *kolostav*, *lokáč*, *pikador*, *povjášet*, *puklice*, *roužnout*, *šajska*, *šorna*, *vajdlink* či zmiňuje rozdíl mezi *bramborákem* a *cmundou*. (Mayer, 2017, s. 45–48)

Seznam zdrojů

Monografie

- BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. 2. upravené vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-7464-033-9.
- CALETKA, Jan a kol. *Zlív kdysi a dnes*. Zlív, 2010.
- CURÍN, František a kol. *Vývoj českého jazyka a dialektologie. Učebnice pro pedagogické fakulty*. 4. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
- ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 3. rozšířené a upravené vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.
- ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-020-3.
- FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985.
- HOLUB, Zbyněk. *Dialektologická praktika. Úvod do praktické dialektologie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1996.
- HUGO, Jan. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 4. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, 2020. ISBN 978-80-7345-647-4.
- JANEČKOVÁ, Marie. *Vývoj nářečních jevů v jihočeském regionu*. In: DANEŠ, František. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6.
- JÍLEK, František. *Jihočeský člověk a jeho řeč*. České Budějovice: Krajské nakladatelství, 1961.
- KOVÁŘ, Daniel. *Českokobudějovicko. I. levý břeh Vltavy*. České Budějovice: Bohumír NĚMEC - VEDUTA, 2008. ISBN 978-80-86829-40-1.
- KREJČA, František, *Zbudovský rychtář Jakub Kubata*. 1. vydání. České Budějovice: Občanské sdružení Rozkvět zahrady jižních Čech – místní akční skupina, 2009.
- LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny – 4. díl – S – Ž*. Praha: Československá akademie věd. 1957.

STLUKOVÁ, Bára. *Pohádky z jižních Čech a Šumavy*. 1. vydání. České Budějovice: STUDIO GABRETA spol. s r. o., 2008. ISBN 978-80-86610-38-2.

VONDRA, Václav. *Zliv. Minulost a přítomnost města a okolí*. Zliv, 1985.

Online slovníky a jazykové atlasy

ČJA1 = BALHAR, Jan a Pavel JANČÁK. *Český jazykový atlas 1* [online]. 2., elektronické, opravené a doplněné vydání. Brno: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2012 [cit. 26. 4. 2021]. ISBN 978-80-86496-67-2. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA1/>

ČJA 2 = BALHAR, Jan a Pavel JANČÁK. *Český jazykový atlas 2* [online]. 2., elektronické, opravené a doplněné vydání. Brno: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2012 [cit. 26. 4. 2021]. ISBN 978-80-86496-68-9. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA2/>

ČJA 3 = BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas 3* [online]. 2., elektronické, opravené a doplněné vydání. Brno: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2014 [cit. 26. 4. 2021]. ISBN 978-80-86496-80-1. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA3/>

ČJA 4 = BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas 4* [online]. 2., elektronické, opravené a doplněné vydání. Brno: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2014 [cit. 26. 4. 2021]. ISBN 978-80-86496-81-8. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA4/>

ČJA 5 = BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas 5* [online]. 2., elektronické, opravené a doplněné vydání. Brno: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2016 [cit. 26. 4. 2021]. ISBN 978-80-86496-95-5. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA5/>

CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012-2018 [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník>

Čeština 2.0 [online]. 2008-2021 [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <https://cestina20.cz/>

Internetová jazyková příručka [online] Jazyková poradna ÚJČ AV ČR, 2008-2021 [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

Příruční slovník jazyka českého (1935-1957) [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2007-2008 [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>

Slovník nářečí českého jazyka A-Č [online]. Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2016- [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <https://snej.ujc.cas.cz/>

Slovník spisovného jazyka českého [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011 [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

WACLAWIČOVÁ, Martina. *Korpus DIALEKT*. Wiki Českého národního korpusu. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:dialekt>

Elektronické zdroje

BRDEK, Zdeněk. *V kategoriích „dětství“ a „dospělost“ je fascinující rozpor*. In. *MILK & HONEY* [online]. 2021, 6 (39), 20-22 [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <http://www.mlikoamed.cz/2021/02/09/v-kategoriich-detstvi-a-dospelost-je-fascinujici-rozpor/>

JAKLOVÁ, Alena a Marie JANEČKOVÁ. *Jazykové zvláštnosti*. In. *Encyklopedie Českých Budějovic* [online]. 1998-2021 [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <http://www.encyklopedie.cbudejovice.cz/clanek/jazykove-zvlastnosti>

VITHA, Antonín. *Pamětní kniha obce Zlivi* [online]. 1922-1954 [cit. 26. 4. 2021]. Dostupné z: <https://digi.ceskearchivy.cz/133339/2>

Bakalářské, diplomové a disertační práce

FEDOROVÁ, Alena. 2019. *Běžná mluva v Českých Budějovicích a okolí (jazyková sonda)*, České Budějovice. Diplomová práce. Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky.

HLADOVÁ, Klára. 2016. *Pomístní jména na katastru obce Zliv*, Plzeň. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta Pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury.

KINCLOVÁ, Zdeňka. 2016. *Českobudějovická mluva ve třech generacích*, České Budějovice. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra slovanských jazyků a literatur.

MAYER, Matěj. 2017. *Analýza běžné mluvy v obci Zliv*, České Budějovice. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky.

MĚŠŤANOVÁ, Květa. 2018. *Mluvená čeština napříč generacemi*. České Budějovice. Disertační práce. Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky.

LEITKEPOVÁ, Marie. 2020. *Nářeční slovní zásoba v Jemnici*. České Budějovice. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky.

Přílohy

Příloha č. 1 - dotazník

Dotazník vypracovala Lucie Kodlová na základě dotazníku vedoucího práce Štěpána Balíka pro zpracování bakalářské práce Specifická mluva v obci Zliv ve třech generacích.

Vyplnil(a):

Datum:

Respondent(ka)

- pohlaví:
- rok narození:
- dosažené vzdělání:
- oblast, z níž respondent pochází
 - obec:
 - nejbližší město (např. okresní):
 - kde nyní žije:
 - místo, kde studoval(a) / pracoval(a):
- oblast, z níž pocházejí rodiče
 - matka
 - obec:
 - nejbližší město (např. okresní):
 - stěhování / dlouhodobé pobyty:
 - otec
 - obec:
 - nejbližší město (např. okresní):
 - stěhování / dlouhodobé pobyty:
- oblast, z níž pocházejí prarodiče z matčiny strany
 - babička
 - obec:
 - nejbližší město (např. okresní):
 - stěhování / dlouhodobé pobyty:
 - dědeček
 - obec:
 - nejbližší město (např. okresní):
 - stěhování / dlouhodobé pobyty:
- oblast, z níž pocházejí prarodiče z otcovy strany
 - babička
 - obec:
 - nejbližší město (např. okresní):
 - stěhování / dlouhodobé pobyty:
 - dědeček
 - obec:
 - nejbližší město (např. okresní):
 - stěhování / dlouhodobé pobyty:
- případně další informace o oblastech, z nichž respondentovi předci pocházejí:

- 1) Jak pojmenujete staré jízdní kolo, které není příliš kvalitní a slouží k popojíždění např. po městě?
- 2) Do čeho lze postavit jízdní kolo např. před obchodem?
- 3) Na co tlačíte nohama, když jedete na kole?
- 4) Jak říkáte podélné prohlubni na okraji cesty / silnice?
- 5) Jak pojmenujete mělkou prohlubeň s vodou na chodníku či silnici?
- 6) Jak nazvete uřezané větve jehličnatých stromů, jež lze použít např. k překrytí okrasných rostlin na zimu?
- 7) Jakým kuchyňským náčiním přemístíte polévku na talíř?
- 8) Jak nazvete silný vydatný či prudký déšť?
- 9) Jak říkáte lokálnímu krátkému dešti?
- 10) Jak označujete budovu v sousedství hlavního domu, dříve sloužící k ubytování rodičů / prarodičů, kteří již samostatně nehospodařili?
- 11) S čím se zalévají záhony, pokud není k dispozici hadice?
- 12) Jak říkáte nádobě, do níž jsou zasazeny domácí či venkovní květiny?
- 13) Jak nazýváte nástroj k odhrabávání sněhu?
- 14) Jak pojmenujete kulatou vodorovnou část žebříku?
- 15) Co slouží k překrytí hrnce?
- 16) Jaký výraz používáte pro hlubokou mísu?
- 17) Jak říkáte přihrádce ve stole či skříně?
- 18) Pojmenujte svislou část dřevěného plotu.
- 19) Jak označujete malá dřívka vhodná na podpal, která někdo předtím sekyrou rozštípal?
- 20) Čím připevňujete prádlo na šňůru?
- 21) Pojmenujte činnost, kterou budete dělat, když půjdete umístit mokré prádlo na šňůru.
- 22) Jak se nazývá specifický typ jídla do ruky – do rohlíku zasunutá podlouhlá uzenina, která je namočená v kečupu či v hořčici.

- 23) Jak pojmenujete bramborovou placku smaženou na oleji?
- 24) Jak řeknete pokrmu z borůvek, které jsou rozmačkané a rozmíchané se smetano?
- 25) Jak hanlivě pojmenujete nevychované děvče?
- 26) Jak pojmenujete nedospělou ženu?
- 27) Jak říkáte vlasům spletým do delšího silnějšího proudu?
- 28) Jak říkáte vysokým botám do vlhkého prostředí, které slouží k práci na zahradě či na poli?
- 29) Jak označíte vrchní část dámského spodního prádla?
- 30) Jak říkáte zapínání v klínu kalhot?
- 31) Jak řeknete, že někdo nebo něco je zranitelný/é či náchylný/é k úhoně?
- 32) Jak vyjádříte, že někdo sekyrou dělá z polen menší kusy?
- 33) Jak řeknete, že někdo uvedl v činnost žárovku?
- 34) Jak vyjádříte, že se někomu zlepšilo vážně podlomené zdraví?
- 35) Jak vyjádříte, že někdo prudce a bolestivě narazil do nějakého předmětu?
- 36) S jakým náradím podobným motyce, ale se dvěma hroty se kopou výkopy či větší jámy?

Příloha č. 2 – Pověst o Mrkvanovu

Výroční trhy na budějovickém rynku byly vždycky okázalé. Dlouhé řady stánků s nádobím, oděvy, botami, dřevěným i železným náradím, ale hlavně drůbeží, zeleninou a květinami lemovaly všechny čtyři strany rozlehlého náměstí. Také hlubocký zahradník Vácha tu dnes postavil svůj stánek. Vyrovnal bedny se zeleninou, zpravil květiny ve vysokých džbánech a rozvázal pytle se semeny, když v davu zahlédl tři známé tváře.

„Tak co sousedé, na nákupech, na nákupech?“ Zlivští se po sobě koukli s nedůvěrou – od poslední rvačky v munické hospodě se s Hluočáky nezdravili a Vácha je dnes jako milius. Ale medovina z výčepu U Hroznu jim zahřála těla i duše. Co jsme si, to jsme si – dnes je přece jarmark a revnivost mezi Hlubokou a Zliví nemůže trvat věčně!

„Chceme si náves vyzdobit květinami,“ začal Veselý, „tak koukáme po nějakém osivu.“

„Á, tak to mám pro přátele něco speciálního,“ Vácha mrkl potměšile na svého učedníka a už podával Veselému plátěný sáček plný semínek: „Důstojnou ozdobu na vaši krásnou náves.“

Zlivští radostí, že mají nákupy za sebou, na nějaký krejcar nehleděli a vrátili se do vyhřáté pivnice U Hroznu. Hluočáci se večer div nepotrhali smíchy, když jim Vácha vyprávěl, jak prodal Zlivákům na výzdobu návsi mrkvová semínka.

Ovšem na příštím výročním trhu ho smích přešel. Hned vedle jeho stánku zastavil obrovský vůz plný krásné šťavnaté mrkve. Hospodáři ze Zlivi měli brzy prodáno, a když se chystali s celým váčkem stříbrňák zapít dobrý prodej, přitočil se Veselý k Váchovi: „Nezbylo ti, susede, trochu toho osiva, co’s nám loni prodal? Na návsi se takové ozdobě ohromně daří.“ A od té doby je ze Zlivi Mrkvanov. (Stluková, 2008, s. 25, 26)

Příloha č. 3 – Kostel sv. Václava

Příloha č. 4 – Pomník Dělníka

Příloha č. 5 – Mostek přes Soudný potok

Příloha č. 6 – Pomník Jakuba Kubaty

